

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με τις σχέσεις της Πολιτείας με την Εκκλησία. Ειδικότερα θα παρατηρήσουμε κατά πόσο επηρεάστηκαν οι σχέσεις αυτές από την μακρά ιστορική πορεία του ελληνικού έθνους ανά τους αιώνες. Εν συνεχεία θα εξετάσουμε εν γένει όλα τα συστήματα, που διέπουν τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας σε όλο τον κόσμο, για να καταλήξουμε σε αυτό το σύστημα που ισχύει στην Ελλάδα. Θα παραθέσουμε τις νομικές βάσεις και τη συνταγματική κατοχύρωση αυτού του συστήματος παρουσιάζοντας τη νομοθεσία και τη νομολογία, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της παρούσας κατάστασης. Εν τέλει θα ασχοληθούμε με τις συνέπειες, που επιφέρει το συγκεκριμένο σύστημα, όχι μόνο στις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, άλλα και γενικά στην έννομη τάξη.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Οι σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας κατά την μακραίωνη ιστορική εξέλιξη , παρουσιάζονται τελείως ρευστές. Εξαιτίας ακριβώς της πολυμορφίας της ιστορικής πραγματικότητας , οι σχέσεις αυτές έλαβαν διάφορες μορφές σχηματισμού και διαμόρφωσης που είναι δυνατόν να αποτυπωθούν μόνο σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές . Η διάρθρωση της Εκκλησίας και η διαρκής μεταβολή αυτής , υπήρξε προϊόν των κοινωνικοπολιτικών συγκυριών που ποίκιλαν ανάλογα με την ιστορική περίοδο που διανυόταν , ενώ καθοριστικό ρόλο διαδραμάτιζαν και τα πρόσωπα , τα οποία ήταν εκάστοτε επικεφαλής στη διοίκηση της Εκκλησίας και της Κυβερνήσεως .

2. ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Στο ρωμαϊκό κράτος , επικρατούσε μια μορφή ανεξιθρησκείας (ως μια μορφή ελευθερίας). Αυτή η μορφή ελευθερίας , συνίστατο στο γεγονός, ότι ολοι οι υπήκοοι μπορούσαν να τελούν τις λατρευτικές πράξεις της θρησκείας τους , παράλληλα, όμως, έπρεπε να λατρεύουν και τον ηγεμόνα. Αυτή η παράλληλη υποχρέωση εξυπηρετούσε λόγους πολιτικής νομιμοφροσύνης , προκειμένου να εδραιωθεί η ρωμαϊκή κυριαρχία . Ιδιαίτερη αντιμετώπιση είχαν οι Εβραίοι και οι Χριστιανοί αρχικά , λόγω του μονοθεϊστικού χαρακτήρα της θρησκείας τους. Σε αυτούς υπήρχε η υποχρέωση να προσφέρουν θυσία υπέρ του ηγεμόνα και όχι στον ηγεμόνα , όπως οφειλόταν από τους λοιπούς. Με την εξάπλωση όμως του Χριστιανισμού μετά τις πρώτες δεκαετίες , η διάκριση μεταξύ των υπηκόων έγινε ευρέως αντιληπτή. Αποτέλεσμα αυτού , υπήρξε η δίωξη των Χριστιανών με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας , λόγω της πολιτικής σημασίας της λατρείας του ηγεμόνα. Έτσι , ενώ αρχικά οι διωγμοί γίνονταν με την πρωτοβουλία των εκάστοτε τοπικών διοικητών σε

στενά πλαίσια , αργότερα επεκτάθηκαν. Απαλλαγή από την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας , επέφερε η προσφορά θυσίας στον ηγεμόνα , που συνιστούσε και την έμπρακτη μετάνοια του κατηγορουμένου. Με αυτόν τον τρόπο , οι Χριστιανοί εξαναγκάζονταν να εγκαταλείψουν την πίστη τους , που θεωρούνταν επικίνδυνη για την κρατική υπόσταση.

3. BYZANTINΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Στο Βυζάντιο , οι σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας , χαρακτηρίζονταν από την εκκλησιαστική πολιτική του εκάστοτε αυτοκράτορα. Για το λόγο αυτό Πολιτεία και Εκκλησία άλλοτε εμφανίζονται ως δύο θεσμοί που βρίσκονταν σε συνεχή αντιπαράθεση προκειμένου να επικρατήσει μόνο μία . Άλλοτε εμφανίζονται ως αδιαχώριστες μορφές της Χριστιανοσύνης που δεν γίνεται να υπάρξουν χωριστά. Σ' αυτήν την περίοδο φαίνεται η επιρροή των αυτοκρατόρων στα εκκλησιαστικά ζητήματα. Σύμφωνα με μελέτες της περιόδου αυτής , προκύπτει ότι ο Μεγάλος Κωνσταντίνος και οι μετέπειτα(κατοπινοί) αυτού αυτοκράτορες , συνέβαλαν σταδιακά στην οργάνωση και διοίκηση της Εκκλησίας. Η ανάμιξή τους στα εσωτερικά της Εκκλησίας, κατά την πορεία της ιστορίας, έγινε έντονη και αργότερα θεσμοθετήθηκε. Οι πρώτοι κι ολας αυτοκράτορες άφηναν περιθώρια στην Εκκλησία να εξελιχθεί παράλληλα με την Πολιτεία και σχεδόν σε συνεργασία με αυτήν. Σαν αποτέλεσμα αυτού, δημιουργήθηκε συνοχή του πληθυσμού στα όρια της αυτοκρατορίας , σε αντίθεση με την ήδη επικρατούσα εθνική ανομοιογένεια. Για το λόγο αυτό , οι αυτοκράτορες επέδειξαν μεγάλο ζήλο απέναντι στα ζητήματα της Εκκλησίας , με σκοπό την ενίσχυση της κρατικής ενότητας . Με αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία αποτέλεσε «κρατικό» θεσμό που επέτρεπε την νομοθετική παρέμβαση και ανάμιξη στα οργανωτικά θέματά της. Οι εν λόγω επεμβάσεις όμως, έπρεπε να μην ξεπεράσουν τα όρια ανοχής της ορθόδοξης δογματικής διδασκαλίας. Πολλές φορές όμως ήταν πολύ δύσκολο να τεθούν τα όρια αυτά, αφού είχαν ήδη αρχίσει αντιπαράθεσεις λόγω αντικρουόμενων θέσεων. Το γεγονός αυτό επέφερε σε πολλές περιπτώσεις έντονες αντιθέσεις μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας . Αν και έγιναν μερικές προσπάθειες να ρυθμιστούν οι σχέσεις μεταξύ της Εκκλησίας και της Πολιτείας , η κατάσταση εξακολούθησε να είναι αμφιλεγόμενη. Συμπερασματικά καταλήγουμε στο ότι η Πολιτεία και η Εκκλησία , αποβλέποντας η κάθε μία στα μέσα που διέθετε η άλλη πλευρά , κατέφεραν την συνεργασία στο πλαίσιο ενός σχήματος που ονομάστηκε «συναλλήλια» .

4. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας , οι «λαοί της Βίβλου» , όπως αποκαλούνταν οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι , μπορούσαν να ζήσουν μέσα στο μουσουλμανικό κράτος ως «αυτοδιοικούμενοι» σύμφωνα με τη θρησκευτική τους πρακτική. Προϋπόθεση για την «ελευθερία» αυτή ήταν να μην προέβαλαν καμία αντίδραση και επιπρόσθετα να πλήρωναν το χαράτσι . Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ , μετά την εκπόρθηση της Πόλης , ανασύστησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο , ορίζοντας Πατριάρχη τον Γεννάδιο Σχολάριο , ακριβώς λόγω των θρησκευτικών του αντιλήψεων. Παραχώρησε μια σειρά από προνόμια

γενικού αλλά και ειδικού χαρακτήρα, τα οποία αναφέρονταν στην ελευθερία της λατρείας, την αυτοδιοίκηση των ιδρυμάτων θρησκευτικού ή πνευματικού χαρακτήρα, την ελευθερία της διαχείρισης της εκκλησιαστικής περιουσίας, την απαλλαγή από την φορολογία και σε άλλες προνομιακές μεταχειρίσεις. Έτσι παρατηρείται η ένταξη του Πατριαρχείου στον διοικητικό αλλά και νομοθετικό οθωμανικό μηχανισμό. Σταδιακά ο Πατριάρχης έλαβε την θέση του θρησκευτικοπολιτικού ηγέτη των Ορθοδόξων. Κατά την μακραίωνη οθωμανική κυριαρχία, οι προνομιακές και ευνοϊκές μεταχειρίσεις άλλοτε διευρύνθηκαν λόγω των κοινωνικοπολιτικών συγκυριών και άλλοτε παραβιάστηκαν, φαινόμενο που παρατηρείτο περισσότερο στις επαρχίες, μακριά από τα αστικά κέντρα. Εξάλλου, οι μεταρρυθμίσεις που έγιναν στο οθωμανικό κράτος και κυρίως αυτές που υλοποιήθηκαν με την έκδοση των δύο διαταγμάτων (του Χαττί Σεριφ και του Χαττί Χουμαγιούν) καθιέρωσαν μία μορφή θρησκευτικής ισότητας όλων των υπηκόων στους κόλπους της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το γεγονός αυτό επέφερε σημαντικά ευνοϊκά αποτελέσματα στα δικαιώματα των μη μουσουλμάνων υπηκόων αλλά και γενικότερα στη θέση της Εκκλησίας. Με βάση το νέο αυτό καθεστώς εκδόθηκαν Εθνικοί ή Γενικοί Κανονισμοί (1860) που κυρώθηκαν από την Πύλη το 1862 για την ρύθμιση οργανωτικών και διοικητικών ζητημάτων του Πατριαρχείου. Η επικράτηση όμως των Νεότουρκων, η μικρασιατική καταστροφή, η συνθήκη της Λωζάνης το 1923 και μια σειρά από άλλες κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες, περιόρισαν σταδιακά την εξουσία του Πατριαρχείου στα ζητήματα αυστηρού θρησκευτικού χαρακτήρα. Παρ' όλα αυτά όμως, η Εκκλησία εξασφάλισε την ακώλυτη επιτέλεση του έργου της ακολουθώντας φυσικά τη σταση της χριστιανικής διδασκαλίας απέναντι στην πολιτειακή εξουσία.

5. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

Κατά τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821, στις επαναστατημένες περιοχές διακόπηκε η επικοινωνιακή σχέση των μητροπόλεων και επισκόπων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η διοίκηση της Εκκλησίας είχε περιέλθει στην Πολιτεία, που αρχικά την ασκούσε μέσω του Μινιστέριο της Λατρείας και αργότερα της Γραμματείας επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Παιδείας. Η επικοινωνία αυτή αποκαταστάθηκε την περίοδο του Καποδίστρια, ο οποίος πρώτα είχε συστήσει ειδική επιτροπή, προκειμένου να αποκτήσει πλήρη και έγκυρη ενημέρωση «περί της καταστάσεως και των χρειών της Εκκλησίας». Η εκκλησιαστική αυτή επιτροπή ήταν πενταμελής, συγκροτημένη από Αρχιερείς, η οποία περιόδευε χωρισμένη σε δύο κλιμάκια, στην Πελοπόννησο και τα νησιά. Η προσπάθεια, όμως, αυτή ματαιώθηκε από την δολοφονία του Καποδίστρια.

Εξαιτίας της ευαισθησίας του ελληνικού έθνους για την Ορθόδοξη Εκκλησία αλλά και για την θρησκευτική ελευθερία, τα συνταγματικά κείμενα από το 1821 καθιέρωναν τη θρησκεία της Ανατολικής του Χριστού Εκκλησίας ως επικρατούσα στην Ελλάδα, αλλά παράλληλα εξασφάλιζαν την ελευθερία τέλεσης θρησκευτικών πράξεων κάθε άλλης θρησκείας ή δόγματος.

Η ανεξαρτητοποίηση της Ελλαδικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε περάσει ως ιδέα σε πολλούς Έλληνες, οι οποίοι διατύπωναν τις σκέψεις τους πάνω σ' αυτό το θέμα προσελκύοντας έτσι ακόμη περισσότερους υποστηρικτές. Η ιδέα αυτή δεν εξυπηρετούσε μόνο πολιτικούς αλλά και εκκλησιαστικούς λόγους. Έτσι, από το 1832 και μετά, παρατηρείται μία σειρά από προσπάθειες προς εξασφάλιση της ανεξαρτητοποίησης αυτής. Η πρώτη κίνηση έγινε από τον Υπουργό και

Γραμματέα της Επικράτειας , τον Ιάκωβο Ρίζο, ο οποίος με σχετική του πρόταση στην Δ' Εθνική Συνέλευση , είχε υποστηρίξει τη θέση αυτή. Την ίδια θέση διατύπωσε και με αναλυτικότερη έκθεση , στον βασιλέα Όθωνα , μόλις τρεις μέρες μετά την άφιξη του τελευταίου στην Ελλάδα , ήτοι στις 28 Ιανουαρίου του 1833. Η έκθεση αυτή αναφερόταν στην κατάσταση των εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών υποθέσεων. Η εν λόγω πρόταση κατέληξε στον αρμόδιο για τα θέματα της Εκκλησίας, τον Βαυαρό Λουδοβίκο φον Μάουερ , ο οποίος ήταν μέλος του Συμβουλίου της Αντιβασιλείας. Επειδή ήταν γιος καλβινιστή πάστορα, οι αντιλήψεις του ήταν απολυταρχικές και άκρως πολιτειακές. Ο Μάουερ , μετά την σχετική πρόταση του Ρίζου, συγκρότησε μία επιτροπή, αποτελούμενη από τρεις κληρικούς και τέσσερις λαϊκούς και υπό την επίβλεψη του Σπυρίδωνα Τρικούπη, προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου. Η επταμελής αυτή νομοπαρασκευαστική επιτροπή κατάρτισε σχέδιο Εκκλησιαστικού Κανονισμού σε λιγότερο από δύο μήνες (17 Απριλίου-7 Ιουνίου 1833) . Το εν λόγω σχέδιο περιείχε εκθέσεις και πίνακες όλων των μονών και αρχιερέων , ακόμη και των προσφύγων από τις περιοχές που δεν είχαν απελευθερωθεί ακόμη . Η προσπάθεια αυτή κατέληξε , μετά την έγκριση των επισκόπων που προσήλθαν στο Ναύπλιο , στην υπογραφή της «Διακήρυξης περί της ανεξαρτησίας της Ελληνικής Εκκλησίας» , ως Διάταγμα της Αντιβασιλείας , στις 23 Ιουλίου/1 Αυγούστου 1833. Το διάταγμα αυτό αποτέλεσε και τον πρώτο Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Σύμφωνα με την Διακήρυξη , η «Ορθόδοξος Ανατολική Αποστολική Εκκλησία του Βασιλείου της Ελλάδος» κατέστη αυτοκέφαλη και ανεξάρτητη από κάθε άλλη εξουσία , «φυλαττομένης απαραχαράκτου της δογματικής ενότητος κατά τα παρά πασών των Ορθοδόξων Ανατολικών Εκκλησιών ανέκαθεν πρεσβευόμενα». Το κυριότερο περιεχόμενο του Διατάγματος διακήρυττε ότι την ανώτατη εκκλησιαστική εξουσία θα ασκούσε πενταμελής Σύνοδος «υπό την του Βασιλέως κυριαρχίαν». Με τον τρόπο αυτό ο Βασιλέας κατέστη διοικητικός αρχηγός της Εκκλησίας παρά το γεγονός, ότι αυτός ήταν ρωμαιοκαθολικός. Η πενταμελής αυτή Σύνοδος αποτελούνταν υποχρεωτικά από τρεις επισκόπους, ενώ τα λοιπά δύο μέλη μπορεί να ήταν και πρεσβύτεροι. Διορίζονταν δε , από την Κυβέρνηση για ένα χρόνο , αλλά ήταν δυνατόν να επαναπροσδιοριστούν απεριόριστα. Παράλληλα με τα πέντε μέλη, ο βασιλέας διόριζε και έναν Βασιλικό Επίτροπο , ο οποίος παρίστατο στις εργασίες της Συνόδου. Μάλιστα , η παρουσία του ήταν υποχρεωτική , αφού σε περίπτωση απουσίας του , κάθε πράξη της Συνόδου ήταν άκυρη. Αυτό δικαιολογείτο από το γεγονός, ότι οι αποφάσεις της Συνόδου μπορούσαν να καταστούν εκτελεστές μόνο μετά από έγκριση από την Κυβέρνηση. Αργότερα, με βάση τις επιταγές των διαταγμάτων που υπογράφηκαν το ίδιο έτος, ο αριθμός των επισκόπων ανήλθε σε δέκα , αντίστοιχα με τους δέκα νομούς .

Η 'πραξικοματική' αναγνώριση του αυτοκεφάλου της ελληνικής Εκκλησίας , προκάλεσε κύμα αντιδράσεων τόσο στο εσωτερικό της Ελληνικής επικράτειας , όσο και στην Κωνσταντινούπολη. Το γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν είχε συναινέσει και παράλληλα δεν είχε τηρηθεί η διαδικασία που οφειλόταν , είχε ως αποτέλεσμα την έντονη διαμαρτυρία του λαού, ο οποίος επιδίωκε την άμεση αποκατάσταση των σχέσεων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο . Τις αντιδράσεις μάλιστα των αντιπάλων του αυτοκεφάλου , επιδείνωναν οι εξωτερικές παρεμβάσεις της Αγγλίας , Ρωσίας και Γαλλίας . Το κλίμα που δημιουργήθηκε , είχε ως συνέπεια στις 3 Σεπτεμβρίου 1843 , που εκδηλώθηκε η στάση της Φρουράς των Αθηνών , να ταχθεί η Εκκλησία κατά του Όθωνα και των Βαυαρών, οι οποίοι θεωρούνταν υπεύθυνοι για την απόσπαση της Ελλαδικής Εκκλησίας από το Πατριαρχείο. Το Σύνταγμα του 1844 , που ήταν απόληξη της «Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις

Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως» αλλά και της «Γνώμης» που υπέβαλε η Ι. Σύνοδος στο περί Θρησκείας κεφάλαιο , αποτέλεσε ευνοϊκή βάση για την επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος. Οι διατάξεις, που αναφέρονταν στην Θρησκεία, περιλήφθηκαν στα δύο πρώτα άρθρα , γεγονός που επισήμαινε την σπουδαιότητα των ρυθμίσεων. Σύμφωνα με αυτά , επικρατούσα στην Ελλάδα θρησκεία καθιερωνόταν «η της Ανατολικής Ορθόδοξης του Χριστού Εκκλησίας» , με παράλληλη απαγόρευση προσηλυτισμού και κάθε άλλης επεμβάσεως από τις άλλες γνωστές θρησκείες. Ωστόσο κάθε άλλη θρησκεία ήταν ανεκτή και η τέλεση της λατρείας τους γινόταν ανεμπόδιστα υπό την προστασία των Νόμων. Επίσης , όσον αφορά την επικρατούσα θρησκεία, αυτή αναφέρεται ως αυτοκέφαλη , αλλά και δογματικά ενωμένη «μετά της εν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης και πάσης άλλης ομοδόξου του Χριστού Εκκλησίας». Μάλιστα , με το Σύνταγμα του 1844 , έπαυσε πλέον να είναι Αρχηγός της Εκκλησίας ο Βασιλέας , αλλά (αυτό)διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των Αρχιερέων . Οι εν λόγω διατάξεις , αποτέλεσαν τον πυρήνα των αντίστοιχων διατάξεων των ελληνικών συνταγμάτων έως σήμερα με μερικές προσθήκες. Τελικά μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1844 και ύστερα από μακρές διαπραγματεύσεις , η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε με επίσημο γράμμα την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι , τον Ιούνιο του 1850 , συνεκλήθη Μεγάλη Σύνοδος στο Πατριαρχείο , υπό την προεδρία του Πατριάρχη Ανθίμου Δ΄ . Απόληξη των μακρών διεργασιών της Συνόδου αποτέλεσε η έκδοση του Συνοδικού Τόμου στις 29 Ιουνίου 1850 , όποτε και ήταν η τελευταία συνεδρίαση. Σύμφωνα με τον Συνοδικό Τόμο , η Εκκλησία της Ελλάδος ανακηρυσσόταν αυτοκέφαλη υπό ορισμένους όρους , οι οποίοι αναφέρονταν στην διοίκησή της , προκειμένου να διασφαλιστεί η ενότητά της με τη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία και τις άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες . Όμως τελικά , ο Τόμος του 1850 απορρίφθηκε από την Βουλή , εξαιτίας της αλλαγής της γνώμης του λαού , παρόλο που είχε ήδη εγκριθεί από τη Γερουσία. Συνέπεια των γεγονότων που διαδραματίστηκαν , αποτέλεσε η ψήφιση των νόμων Σ΄ «Περί επισκοπών και επισκόπων και περί του υπό τους επισκόπους τελούντος κλήρου» και ΣΑ΄ «Νόμος καταστατικός της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος». Μάλιστα οι δύο αυτοί νόμοι αποτέλεσαν και τον δεύτερο Καταστατικό Χάρτη της ελληνικής Εκκλησίας. Οι διατάξεις των νόμων αυτών , περιείχαν ρυθμίσεις πολιτειακού χαρακτήρα , φανερώνοντας την αποδοχή εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους των όρων υπό τους οποίους ανακηρύχθηκε το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας. Σύμφωνα με αυτές, ανώτατη αρχή δεν είναι πλέον ο Βασιλέας , αλλά η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας, η οποία εξακολουθεί να είναι πενταμελής , αποτελούμενη όμως μόνο από επισκόπους. Ο διορισμός τους μάλιστα δεν γινόταν πλέον από την Κυβέρνηση αλλά καλούνταν κατά τα πρεβεία της αρχιερωσύνης με ενιαύσια θητεία. Επιφυλάχθηκε, όμως, το δικαίωμα στην κυβέρνηση να διατηρήσει δύο από τα μέλη της σύνθεσης της Συνόδου και στην επόμενη συνοδική περίοδο. Ο Βασιλικός Επίτροπος εξακολουθεί να υφίσταται ως θεσμός , αν και η παρουσία του στη συζήτηση κατά την λήψη των αποφάσεων δεν ήταν υποχρεωτική. Έπρεπε, όμως, να προσυπογράψει τις αποφάσεις προκειμένου να τηρηθεί η τυπική εγκυρότητά τους. Παράλληλα με τις διατάξεις αυτές, ρυθμίζεται και η διαδικασία εκλογής των επισκόπων. Η εκλογή γινόταν με τη διαδικασία του τριτοπρόσωπου δελτίου, που καταρτιζόταν από την Σύνοδο, περιορίζοντας τη δυνατότητα επεμβάσεως της Πολιτείας. Ωστόσο την τελική επιλογή για τον επισκοπικό θρόνο μεταξύ τριών ψηφισθέντων από την Σύνοδο των κληρικών, την έκανε ο Βασιλιάς παρόλο που την περίοδο εκείνη εξακολουθούσε να μην ήταν ορθόδοξος. Πάντως η Ι. Σύνοδος της

Ιεραρχίας μπορούσε να προβεί σε μετάθεση επισκόπου. Οι διατάξεις των νόμων Σ΄ και ΣΑ΄ ίσχυσαν έως το 1923 με μερικές τροποποιήσεις, ως επί των πλείστων ασήμαντες.

Το 1923, δημοσιεύθηκε ο νέος Καταστατικός Νόμος μετά από απόφαση της Επανάστασης, που υπέγραφε ο Αρχηγός της, Ν. Πλαστήρας. Ο νέος αυτός Νόμος κατήργησε τους Νόμους Σ΄ και ΣΑ΄. Ουσιώδεις τροποποιήσεις έγιναν με την καθιέρωση της Συνόδου της Ιεραρχίας, ως το ανώτατο διοικητικό όργανο της Εκκλησίας, δίνοντας σε αυτήν την δυνατότητα να εκλέγει απευθείας τους επισκόπους. Τοιούτοτρόπως, μειώθηκαν οι εξουσίες του Βασιλικού Επιτρόπου που ήδη είχε μετονομαστεί σε Επίτροπο της Επικρατείας. Επίσης οι Αρχιεπίσκοποι μετονομάστηκαν σε Μητροπολίτες, ενώ ο Μητροπολίτης Αθηνών σε Αρχιεπίσκοπο Αθηνών.

Του Καταστατικού Νόμου του 1923, είχε προηγηθεί η προσάρτηση στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος, οι εκκλησιαστικές αποικίες της Επτανήσου, της Θεσσαλίας και τμήματος της Ηπείρου. Η προσάρτηση αυτή, έγινε παράλληλα αλλά και σχεδόν ταυτόχρονα με την εδαφική προσάρτηση στην ελληνική επικράτεια των περιοχών αυτών. Η μέθοδος αυτή της παράλληλης προέκτασης των εκκλησιαστικών και πολιτειακών ορίων δεν εφαρμόστηκε και για τις περιοχές εκείνες που άνηκαν στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης και προσαρτήθηκαν στα όρια της ελληνικής επικράτειας το 1912-1913, μετά, δηλαδή, από τους Βαλκανικούς πολέμους. Οι περιοχές αυτές ήταν η Μακεδονία, η λοιπή Ήπειρος, τα νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη. Ενώ αρχική ιδέα ήταν η ένταξη τους στην Εκκλησία της Ελλάδος, συνέβησαν σημαντικά γεγονότα, όπως ήταν η Μικρασιατική καταστροφή και ο εθνικός διχασμός, που εμπόδισαν την πραγματοποίηση της σκέψης. Έτσι ανέκυψε το ζήτημα των «Μητροπόλεων των Νέων Χωρών», όπως αποκαλέσθηκαν τελικά οι εκκλησιαστικές αυτές επαρχίες.

Εκείνη την περίοδο παρατηρούνται και οι περισσότερες αλλαγές στην καταστατική νομοθεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ήδη, με το Ν.Δ. της 26ης Σεπτεμβρίου του 1926, (επανα)συστάθηκε δεύτερο συνοδικό όργανο, η Διαρκής Ιερά Σύνοδος, που θα λειτουργούσε παράλληλα με την Ιερά Σύνοδο της Ιεραρχίας. Το νέο αυτό όργανο, αποτελείτο από τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και έξι Αρχιερείς, που διορίζονταν κατά τα πρεσβεία της αρχιεροσύνης, ως μέλη, με ετήσια θητεία.

Όσον αφορά το ζήτημα των «Νέων Χωρών» που είχε ανακύψει, συνέχισε έδωσε ο Ν. 3615/1928, που ανέφερε τα σχετικά με την εκκλησιαστική διοίκηση των περιοχών αυτών. Σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου αυτού, το Πατριαρχείο παραχώρησε υπό ευνοϊκότερους όρους την διοίκηση των Μητροπόλεων του. Η παραβίαση, όμως, των διτάξεων, όπως ήταν φυσικό, επέφερε πολλές αντιπαραθέσεις μεταξύ του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, της Πολιτείας και της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Ως απόληξη των παραπάνω γεγονότων ήταν η έκδοση της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου του 1928. Σύμφωνα με αυτήν, το Οικουμενικό Πατριαρχείο αναθέτει στην Εκκλησία της Ελλάδος την διοίκηση εκκλησιαστικών επαρχιών των «Νέων Χωρών». Η ανάθεση αυτή της διοίκησης έγινε υπό κάποιους όρους που έθεσε το Πατριαρχείο, μεταξύ των οποίων ήταν η ισότιμη αλλά και ισάριθμη συμμετοχή των μητροπολιτών των «Νέων Χωρών» και της λεγόμενης Παλαιάς Ελλάδος σε όλα τα συλλογικά όργανα διοικήσεως της Εκκλησίας. Η ίδια Πράξη αναφέρει την υποχρεωτική κατάθεση ετήσιων εκθέσεων προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το αμετάθετο των αρχιερατών, τη δυνατότητα της έκκλησης των Ιεραρχών ενώπιον του Πατριάρχη αλλά και την διατήρηση όλων των δικαιωμάτων του Οικουμενικού Πατριάρχη επί των Μονών που Βρίσκονται στα όρια

της ελληνικής επικράτειας.

Πάντως, παρόλο που συνεχίζονταν οι τριβές στους κόλπους της Εκκλησίας αλλά και οι συνεχείς μεταβολές της εκκλησιαστικής καταστάσεως κατά την πάροδο των χρόνων, τα συνταγματικά κείμενα που αναφέρονταν στα θέματα της θρησκείας, παρουσιάζονται σχεδόν αναλλοίωτα. Πράγματι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι διατάξεις “περί θρησκείας” του συντάγματος του 1844 επαναλαμβάνονταν στα επόμενα συντάγματα, ήτοι αυτά του 1864, του 1911, του 1925, του 1927 και του 1952. Η επανάληψη των εν λόγω διατάξεων στα μεταγενέστερα συνταγματικά κείμενα, γινόταν με μικρές, λεκτικές κυρίως διαφοροποιήσεις. Μικρές αποκλίσεις παρουσιάζει τα Σύνταγματα του 1925 και 1927, που για πρώτη φορά προστίθεται η ιστορικά συνταγματική διάταξη της θρησκευτικής ελευθερίας και εξαλείφεται ο όρος της «ανεκτής» θρησκείας που αναφερόταν στα προγενέστερα συνταγματικά κείμενα. Επίσης, σημαντική διάταξη αναφερόμενη στη θρησκεία, αποτέλεσε η διάταξη του Συντάγματος του 1952, που καθιέρωσε το απαραβίαστο της θρησκευτικής συνειδήσεως με την προϋπόθεση να μην προσβάλεται η δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Επίσης, κανένας δεν μπορούσε να απαλλαγεί από τις υποχρεώσεις του προς το Κράτος ή να μην συμμορφωθεί με τους νόμους εξαιτίας των θρησκευτικών του αντιλήψεων.

Η Πολιτεία, κατά τη μακρόχρονη εξέλιξη, προσπάθησε με πλήθος νομοθετημάτων, να παρέμβει στα θέματα διοικήσεως της Εκκλησίας. Δημοσιεύθηκαν πολλοί Καταστατικοί Χάρτες, που άλλοι επέφεραν μεγάλες και άλλοι μικρές διαφορές. Μετά τον Καταστατικό Χάρτη της 31ης Δεκεμβρίου 1923, ακολούθησαν ο Ν.5187/1931, ο Ν. 5438/1932 και ο Α.Ν.2170/1940. Οι δύο πρώτοι καθιέρωσαν την τακτική Σύνοδο της Ιεραρχίας ανά τριετία, ενώ ο τελευταίος την περιόρισε ακόμη περισσότερο, ορίζοντάς την ανά πενταετία και τον ρόλο της σε εποπτικό κυρίως επίπεδο. . Μετά από αυτούς δημοσιεύθηκε ο κατοχικός Ν.671/1943, που επανέφερε ως ανώτατη εκκλησιαστική αρχή την Ιερά Σύνοδο της Ιεραρχίας, η οποία θα συνερχόταν ανά τριετία και με αντιπρόσωπο αυτής την Διαρκή Ιερά Σύνοδο. Αυτός μάλιστα ο Καταστατικός Χάρτης, αποδείχθηκε να είναι και ο μακροβιότερος, αφού ίσχυσε έως την επιβολή της δικτατορίας το 1967. Συγχρόνως, εκδόθηκαν και πλήθος από άλλα νομοθετήματα, θεσμοθετώντας το πολιτειοκρατικό σύστημα που ίσχυε στην Ελλάδα.

6.ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ

Η δικτατορία που επιβλήθηκε μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967 έφερε πολλές μεταβολές στις δομές της Εκκλησίας. Μετέφερε ένα αυταρχικό κλίμα στον εκκλησιαστικό χώρο, εκμεταλλευόμενο την αναστάτωση που επικρατούσε ήδη και δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την έκδοση νόμων και διαταγμάτων που άλλαξαν πλήρως τις οργανωτικές και διοικητικές βάσεις της Εκκλησίας.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα (στις 10 Μαΐου 1967) εκδόθηκε ο Α.Ν. 3/1967, ο οποίος προέβλεπε σημαντικές αλλαγές στο διοικητικό σύστημα της Εκκλησίας. Σύμφωνα με τις διατάξεις του εν λόγω νόμου, αναστέλεται η λειτουργία της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας (ως ανώτατης εκκλησιαστικής αρχής της Εκκλησίας της Ελλάδος), ενώ προβλέπεται η σύσταση μίας «αριστίνδην» Συνόδου. Η συγκρότηση της Συνόδου αυτής, ορίστηκε με το Β.Δ. 291/1967, σύμφωνα με τον οποίο θα αποτελείτο από τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών ως πρόεδρο και οκτώ συνέδρους-

μητροπολίτες, ανά τέσσερις από την Παλαιά Ελλάδα(της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδος) και από τις Νέες Χώρες(του Οικουμενικού Θρόνου).

Η επέμβαση όμως στα εσωτερικά της Εκκλησίας δεν περιορίστηκε στην αλλαγή μόνο του συστήματος διοικήσεως της Εκκλησίας. Η εκκλησιαστική ηγεσία θα έπρεπε να αποτελούτο από πρόσωπα που τηρούν θετική στάση απέναντι στα δρώμενα και στη νέα κατάσταση. Η απομάκρυνση του τότε Αρχιεπισκόπου Αθηνών,κατέστη επιτακτική ανάγκη. Προς πραγματοποίηση την αναγκαστικής αποχώρησης, με ειδική διάταξη του Α.Ν.3/1967 , καταργήτο η νομοθετημένη εξαίρεση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών από τις διατάξεις του Ν.Δ. 4589/1966, το οποίο καθιέρωνε ως όριο ηλικίας για τους Μητροπολίτες και Βοηθούς Επισκόπους το 80ο . Με τον τρόπο αυτό, έγινε επιτυχής η απομάκρυνση του Χρυσοστόμου Β΄, ο οποίος κατείχε τότε τον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο.

Στην συνέχεια, προς κάλυψη της χηρεύουσας θέσης του Αρχιεπισκόπου Αθηνών, η «αριστίνδην» Σύνοδος σε ειδική συνεδρία στις 13 Μαΐου 1967, κατάρτισε τριπρόσωπο δελτίο, το οποίο αποτελούταν από τον Αρχιμανδρίτη Ιερώνυμο Κοτσώνη και τους Μητροπολίτες Πατρών Κωνσταντίνος και Τρίκκης και Σταγών Διονύσιος. Τελικά, η «Εθνική Κυβέρνηση» επέλεξε ως Αρχιεπίσκοπο Αθηνών τον πιο προσκείμενο στους τότε κυβερνώντες, Ιερώνυμο Κοτσώνη, ο οποίος ήταν πρωθυερέας των Ανακτόρων και καθηγητής του Κανονικού Δικαίου στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης .

Την αποχώρηση του Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου, ακολούθησε η έκδοση της Σ.Π. ΛΣΤ΄/1968, που επέβαλε την αναγκαστική απομάκρυνση όσων μητροπολιτών είχαν συμπληρώσει 40 χρόνια ιερωσύνης και 30 αρχιερωσύνης ή είχαν απωλέσει την «έξωθεν καλή μαρτυρία , οπότε υποχρεωτικώς εγκλείονταν σε Μονές. Με αυτόν τον τρόπο είχαν μείνει κενές πολλές θέσεις αρχιερωσύνης , οι οποίες καλύφθηκαν με τις ειδικές διαδικασίες του Α.Ν.3/1967. Τοιουτοτρόπως , η «Εθνική Κυβέρνηση», κατόρθωσε να εντάξει στην εκκλησιαστική ηγεσία πρόσωπα που διευκόλυναν το έργο της, αλλά και εξασφαλίζοντας την πλειοψηφία της στην Ιεραρχία.

Ακολούθως, η Εκκλησία όπως είχε διαμορφωθεί, προέβει στην κατάρτιση νέου Καταστατικού Χάρτη με το Ν.Δ.126/1969. Το νομοθέτημα αυτό, διατηρούσε μέχρι ενός σημείου , το σύστημα που ίσχυε μέχρι τότε, καθιερώνοντας την Ιερά Σύνοδο της Ιεραρχίας ως ανώτατη εκκλησιαστική αρχή και εκπρόσωπο αυτής την Διαρκή Ιερά Σύνοδο. Πρέπει να σημειωθεί ότι παραχωρήθηκε κανονιστική αρμοδιότητα τόσο στην Ι. Σύνοδο της Ιεραρχίας , όσο και στην Διαρκή Ι.Σύνοδο. Παρουσιάστηκε μεταβολή με την αλλαγή του συστήματος σύνθεσης και συγκρότησης της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου , της οποίας τα μέλη αναδεικνύονταν με εκλογή και όχι με κλήση κατά τη σειρά των πρεσβειών της Αρχιερωσύνης. Επίσης τα μέλη της δεν εκλέγονταν κατα ίσο αριθμό από τις Μητρόπολεις της Παλαιάς Ελλάδας και των Νέων Χωρών, αλλά εκλέγονταν από την Ι.Σύνοδο της Ιεραρχίας ως Πρόεδροι των δέκα Μόνιμων Συνοδικών Επιτροπών, που ήταν νέος θεσμός για την Εκκλησία της Ελλάδος. Παράλληλα, ιδρύθηκαν και άλλα όργανα όπως η Γενική Εκκλησιαστική Συνέλευση και το Κεντρικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο. Οι «καινοτομίες» που εισήχθησαν με το νέο Καταστατικό Χάρτη, έφεραν αναστάτωση στους κόλπους της Εκκλησίας, αφού ήταν προφανώς διαφοροποιημένοι από τον Τόμο του 1850 αλλά και την Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928. Μάλιστα , θεωρούντο ότι οι μεταβολές αυτές που έφερε (ο Καταστατικός Χάρτης), παρενέβαιναν σημαντικά στα κεκτημένα του Οικουμενικού Θρόνου.

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, ψηφίστηκαν δύο «Συντάγματα», ήτοι αυτά του 1968 και του 1973. Τα συνταγματικά αυτά κείμενα , δεν διέφεραν πολύ με το Σύνταγμα του 1952, παρά μόνο περιείχαν μερικές φραστικές κυρίως αλλαγές. Η

πρωτοτυπία τους, συνίσταται στο ότι για πρώτη φορά , στο κείμενο Συντάγματος, τίθεται το πρόβλημα της διακρίσεως των ιερών κανόνων, προσπαθώντας μάλιστα να επιτύχει και λύση. Περιείχε άλλωστε και την ερμηνευτική διάταξη του προισχύαντος Συντάγματος σχετικά με την εκκλησιαστική κατάσταση που υφίστατο σε ‘‘ορισμένες περιοχές του Κράτους’’.

Νέα μεταβολή προήλθε από την κατάργηση του τότε «Προέδρου της Δημοκρατίας» Γ. Παπαδόπουλου και της κυβερνήσεως υπό τον Σ. Μαρκεζίνη, στις 25 Νοεμβρίου 1973. Σε αυτό συνέβαλε η εξέγερση του Πολυτεχνείου που είχε προηγηθεί.

Ακολούθησε η επιβολή νέας ηγεσίας της δικτατορίας με «Πρόεδρο της Δημοκρατίας» τον Στρατηγό Φ. Γκιζίκη και «Πρωθυπουργό» τον Α. Ανδρουτσόπουλο.

Αντικανονική, χαρακτηρίστηκε η ορκωμοσία των τελευταίων, αφού δεν διενεργήθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Ιερώνυμο Κοτσώνη, αλλά από τον Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σεραφείμ. Η ενέργεια αυτή της νέας ηγεσίας, δήλωνε την αμφισβήτησή της, προς το πρόσωπο του Αρχιεπισκόπου. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την παραίτηση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Ιερώνυμο Κοτσώνη τον Δεκέμβριο του 1973, η οποία εγκρίθηκε με το Π.Δ. 442/1973.

Υπό αυτές τις συνθήκες, στις αρχές Ιανουαρίου του 1974, εκδόθηκε η Σ.Π. 3/1974, με την οποία έγινε σύγκληση της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας, προκειμένου να εκλεχθεί νέος Αρχιεπίσκοπος αλλά και να αποκατασταθεί η κανονική τάξη μετά από εξαετία αντίθετη στους ορισμούς των ιερών κανόνων. Σύμφωνα με την Σ.Π. 3/1974, αποκλείονταν κατά την διαδικασία της ανάδειξης του Αρχιεπισκόπου, όλοι οι Μητροπολίτες, οι οποίοι είχαν συμπράξει με οποιοδήποτε τρόπο στην αντικανονική εκλογή του Αρχιεπισκόπου το 1967. Υποψήφιοι για την κάλυψη του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου ορίστηκαν οι αρχιεπίσκοποι που είχαν εκλεχθεί και χειροτονηθεί κανονικά. Με τον τρόπο αυτό φαίνεται πως γινόταν μία προσπάθεια για την σωστή οργάνωση της διοικήσεως της Εκκλησίας.

Έτσι, μετά τον αποκλεισμό των Μητροπολιτών που δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις, απέμειναν 32 Αρχιερείς, οι οποίοι ορίστηκαν ονομαστικώς με το Ν.Δ. 274/1974.

Απόληξη της όλης διαδικασίας ήταν η συγκρότηση της Συνόδου της Ιεραρχίας, η οποία πλέον είχε τον χαρακτήρα πολυμελούς Συνόδου με μέλη κανονικούς και ενεργεια Μητροπολίτες. Οι πράξεις και αποφάσεις μάλιστα της Συνόδου αυτής, υπό τις διατάξεις της Σ.Π. 3/1974 και του Ν.Δ.274/1974 , δεν υπέκειντο σε αίτηση ακυρώσεως ή προσφυγή ενώπιον του Συμβουλίου της Επικράτειας.

Με ειδική σύνθεση της Συνόδου της Ιεραρχίας, και παρουσία του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, καταρτίστηκε τριπρόσωπο δελτίο για την κάλυψη του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου. Το τριπρόσωπο αυτό δελτίο, αποτελούταν από τους Μητροπολίτες Ιωαννίνων Σεραφείμ, Σερβών και Κοζάνης Διονύσιο και Μεσσηνίας Χρυσόστομο. Τελικά , για την κάλυψη της θέσης του Αρχιεπισκόπου, προκρίθηκε ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σεραφείμ .

Παράλληλα με την εκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου, η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας, έπρεπε , και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα, να αποκαταστήσει την κανονική εκκλησιαστική τάξη, που είχε αναταραχθεί μετά την αντικανονική εκλογή του τέως Αρχιεπισκόπου αλλά και να προβεί στην κάλυψη των κενών μητροπολιτικών θέσεων . Ο αριθμός μάλιστα των αντικανονικών αρχιερέων, αυξήθηκε μετά το Σ.Π. 7/1974, το οποίο εισήγαγε ένα νέο εκκλησιαστικό αδίκημα, της διαταράξεως της ειρήνης και ενότητας της Εκκλησίας. Η ίδια πράξη , έδινε την δυνατότητα να ανακληθούν και μάλιστα αναδρομικώς, οι αποφάσεις της Ι. Συνόδου, με τις οποίες επικυρώνονταν αντικανονικές εκλογές. Αυτό συνέβαλε στο να αρθεί η αντικανονικότητα μερικών Αρχιερέων. Αυτό όμως είχε ως συνέπεια να επιβληθούν βαρύτερες κυρώσεις σε Ιεράρχες, χωρίς προηγουμένως να έχει γίνει ουσιαστικός δικαστικός έλεγχος, οι

οποίοι ενδεχομένως να είχαν εκλεγεί κανονικώς.

Οι καταστάσεις αυτές οδήγησαν τελικά, στο ζήτημα των «Ιερωθυμικών» Αρχιερέων που προβληματίζει τον εκκλησιαστικό χώρο μέχρι σήμερα. Το όλο κλίμα που δημιουργήθηκε είχε σα συνέπεια την ανατάραξη της εκκλησιαστικής ζωής.

7. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΕΩΣ

Η πτώση της δικτατορίας το 1974, οδήγησε σε μια σειρά από ανακατατάξεις στον χώρο της Εκκλησίας. Ήταν πλέον επιτακτικό, να ρυθμιστούν τα εκκλησιαστικά ζητήματα μετά από μία περίοδο αντιπαραθέσεων στο εσωτερικό της.

Η πρώτη κίνηση την περίοδο της μεταπολιτευσεως, έγινε με το Ν.Δ. 87/1974. Το εν λόγω διάταγμα καταργούσε τον Καταστατικό Χάρτη που είχε καταρτιστεί την περίοδο της δικτατορίας και επανέφερε σε ισχύ τον Καταστατικό Χάρτη του Ν.671/1943. Έτσι, ως κεντρικά όργανα της διοικήσεως της Εκκλησίας, ορίζονται εκ νέου η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας και η Διαρκής Ιερά Σύνοδος.

Επίσης, το Ν.Δ.87/1974 καταργεί τον Α.Ν.214/1967 και παραχωρεί το δικαίωμα σε όσους καταδικάστηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού να ασκήσουν έφεση κατά των καταδικαστικών αυτών αποφάσεων.

Παράλληλα με αυτά, με την Σ.Π. της 1ης Αυγούστου 1974, επανατίθεται προσωρινά σε ισχύ το Σύνταγμα του 1952 «μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου Συντάγματος της Χώρας». Έτσι για το διάστημα εκείνο, ισχύει κατά βάση το Σύνταγμα του 1952, εκτός από τις διατάξεις που αναφέρονται στη μορφή του πολιτεύματος και την θρησκεία.

Ακολούθως, το 1975 ψηφίσθηκε από την Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή, το νέο Σύνταγμα. Το Σύνταγμα του 1975, έφερε πολλές αλλαγές, ιδίως στα θέματα σχετικά με τις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, τα οποία διασπώνται σε διάφορα μέρη του Συντάγματος, παρά τον εμφανή σύνδεσμό τους. Έτσι, οι διατάξεις που αναφέρονται στην θρησκευτική ελευθερία περιλαμβάνονται στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος (διατάξεις σχετικά με τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα), ενώ αυτές που αφορούν τις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, περιλαμβάνονται στο πρώτο μέρος, που περιέχει τις σπουδαιότερες διατάξεις.

Η ψήφιση του νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος, επιτεύχθηκε με το Ν. 590/1977. Προς εκπλήρωση του σκοπού αυτού, συστάθηκε ειδική κληρολαϊκή επιτροπή, που είχε ήδη προβλεφθεί με το Ν.Δ.87/1974. Ο νέος αυτός Καταστατικός Χάρτης ισχύει έως σήμερα, με μερικές μόνο τροποποιήσεις.

Αλλαγή στις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας αναμενόταν μετά τις εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981, και την ανάδειξη του ΠΑ.ΣΟ.Κ ως κυβερνών κόμμα. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ, στην καταστατική Διακήρυξη της 3ης Σεπτεμβρίου 1974, είχε υποστηρίξει τον πλήρη διαχωρισμό Κράτους και Εκκλησίας και την κοινωνικοποίηση της μοναστηριακής περιουσίας. Εν τούτοις δεν δημιουργήθηκαν προστριβές για το θέμα αυτό, κατά την πρώτη τετραετία διακυβερνήσεως του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ωστόσο, η προσπάθεια αναγκαστικής καθιερώσεως του πολιτικού γάμου για όλους, οδήγησε την Εκκλησία σε άμεση αντιπαράθεση με την Πολιτεία. Λύση τελικά στο θέμα δόθηκε με τον Ν. 1250/1982 και το Π.Δ. 391/1982, που όρισαν ως ισόκυρους τον πολιτικό και θρησκευτικό γάμο.

Η αναθεώρηση του Συντάγματος, που τέθηκε ως θέμα στις 9 Μαρτίου του 1985, δεν επηρέασε τελικά τις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας, αφού στην πρόταση της δεν περιλήφθηκαν τροποποιήσεις σχετικά με το θέμα αυτό. Άλλωστε οι σχέσεις μεταξύ

των ηγεσιών των δύο μερών είχαν βελτιωθεί αρκετά.

Μάλιστα, το ΠΑ.ΣΟ.Κ, το οποίο σχημάτισε για δεύτερη φορά κυβέρνηση μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 1985, προέβει σε μια σειρά από νομοθετήματα, «αναβαθμίζοντας» τη θέση της Εκκλησίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ν. 1566/1985, ο οποίος αναφέρεται στην ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και θεσμοθετεί την διάδοση της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Ανατροπή του σκηνικού στις σχέσεις Πολιτείας-Εκκλησίας, επέφερε η κατάθεση του νομοσχεδίου επί Υπουργείας Α. Τρίτση, στις αρχές του 1987, που αναφερόταν στη ρύθμιση των θεμάτων της εκκλησιαστικής περιουσίας. Η αντίδραση της Εκκλησίας υπήρξε εντονότατη, αφού το νομοσχέδιο αναφερόταν στην διοίκηση τόσο της περιουσίας των Μονών, όσο και των Ενοριακών Ναών και Μητροπόλεων.

Ωστόσο, η αντίδραση της Εκκλησίας δεν κατάφερε να ματαιώσει την ψήφιση του εν λόγω νομοσχεδίου, που τέθηκε σε ισχύ με το Ν.1700/1987. Τελικά όμως, μετά από συμφωνία του τότε Πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου και του Αρχιεπισκόπου Σεραφειμ, που πήρε τη μορφή Συμβάσεως μεταξύ του Δημοσίου και ορισμένων Μονών, ορίστηκε ότι θα καταργούνταν οι διατάξεις που αναφέρονταν στην διοίκηση της περιουσίας των Ενοριών και Μητροπόλεων. Η Σύμβαση αυτή που κυρώθηκε με τον Ν. 1811/1988, παρέμεινε εν τέλει ανενεργός, αφού δεν συνεχίστηκαν οι διαδικασίες υλοποίησής της.

Περαιτέρω βήμα για την διαμόρφωση των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας επιχειρήθηκε (στα τέλη του 1987) με την σύσταση μιας επί τουτου Επιτροπής, στην οποία θα συμμετέχουν ισάριθμοι εκπρόσωποι της Πολιτείας και Εκκλησίας. Η «Επιτροπή για τη μελέτη θεμάτων σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας» προέβλεπε τη διαμόρφωση των σχέσεων τους, με μία «Συμφωνία Πολιτείας και Εκκλησίας», βασισμένη στις αρχές του αμοιβαίου σεβασμού και της αναγνωρίσεως της αυτοτελείας τους. Παράλληλος στόχος της ειδικής αυτής κληρικολαϊκής Επιτροπής ήταν η κατάρτιση νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος, που θα αντικαθιστούσε το Ν. 590/1977. Δυστυχώς όμως, τα πορίσματα και οι εργασίες της Επιτροπής αυτής έμειναν ανεκμετάλλευτα.

Εν συνεχεία, ψηφίστηκε ο Ν. 1816/1988, σύμφωνα με τον οποίο αίρεται το απαράδεκτο ασκήσεως αιτήσεων ακυρώσεων και προσφυγών ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, κατά των πράξεων που εκδόθηκαν την περίοδο της δικτατορίας. Έτσι, μετά την άρση των Συντακτικών Πράξεων του 3 και 7/1974, ακολούθησε η υποβολή αιτήσεων ακυρώσεως από τους Μητροπολίτες που είχαν κηρυχθεί έκπτωτοι με βάση τους νόμους αυτούς. Οι αποφάσεις του ΣτΕ πάνω στο θέμα αυτό, υπήρξαν ακυρωτικές με το δικαιολογητικό ότι παραβιάστηκαν τα δικαιώματα των αιτούντων αφού δεν είχαν κληθεί σε ακρόαση πριν την επιβολή της αναγκαστικής απομάκρυνσής τους.

Κατά την διακυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (1990-1993), ιδρύθηκαν επτά προσωπαγείς Μητροπόλεις με προσωρινή μάλλον λειτουργία, προκειμένου να ρυθμιστούν ισάριθμοι σχολάζοντες Αρχιερείς. Η ίδρυση αυτών, επετεύχθει με την τροπολογία που προστέθηκε στον Ν.1951/1991, η οποία συν τοις άλλοις, προέβλεπε και την σύσταση δέκα νέων θέσεων «Βοηθών Επισκόπων». Ωστόσο, Η Νέα Δημοκρατία δεν προέβει στην κατάργηση του σχετικού με την μοναστηριακή περιουσία νόμου, όπως είχε υποστηρίξει ως αξιωματική αντιπολίτευση, ενώπιον της Βουλής.

Οι εκλογές που ακολούθησαν στις 10 Οκτωβρίου 1993, ανέδειξαν στην εξουσία πάλι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Στο «Πρόγραμμα» του υποστήριξε τη σημασία της Εκκλησίας ως στοιχείο συνοχής του Ελληνισμού και ως θεμέλιο για την ανάπτυξη του λαού.

Μάλιστα, όταν τέθηκε πάλι το θέμα αναθεώρησης του Συντάγματος, μετά από συμφωνία των δύο μεγάλων κομμάτων (του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της Νέας Δημοκρατίας), ορίστηκε ότι οι διατάξεις σχετικές με τη θρησκεία και τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας θα εξαιρεθούν από την αναθεωρητική διαδικασία.

Ακολούθησε τέλος, η εκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου Αθηνών που αποτέλεσε και σημαντική στιγμή στην περίοδο της μεταπολιτεύσεως και αυτό γιατί για πρώτη φορά στην διαδικασία εκλογής δεν επέμβει η Πολιτεία. Πράγματι, στις 28 Απριλίου 1998, με την συμμετοχή όλων των Μητροπολιτών της Εκκλησίας της Ελλάδος, εκλέχθει ο από Δημητριάδος και Αλμυρού Χριστόδουλος και κατεστάθη στην θέση του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου με το Π.Δ. 99/1998. Αυτό αποτέλεσε και την τελευταία πράξη της Εκκλησίας της Ελλάδος την περίοδο της μεταπολιτεύσεως.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ-ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Κατά καιρούς έγιναν διάφορες προσπάθειες συστηματοποίησης των μορφών των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας. Είναι γεγονός, όμως, ότι η πολυμορφία της ιστορικής πραγματικότητας καθιστά πολύ δύσκολη κάθε απόπειρα συστηματικής κατάταξης των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας. Κατά συνέπεια εμφανίζεται ένας πολύ μεγάλος αριθμός σχημάτων των συστημάτων σχέσεων. Μεταξύ αυτών που προτάθηκαν, κάποιοι ξεχώρισαν τέσσερις κατηγορίες συστημάτων, δηλαδή το πολιτειοκρατικό σύστημα, το ιεροκρατικό, το σύστημα της ομοταξίας και αυτό του χωρισμού. Δεύτερη άποψη δέχεται δυο συστήματα, εκείνα της ενώσεως ή ενότητας και εκείνα της διακρίσεως ή χωρισμού. Κάποιοι προσέθεσαν σε αυτά και τα συστήματα αυτοτέλειας, στα οποία κατατάσσουν την ομοταξία και τη συναλληλία. Στη θεμελιώδη διάκριση σε συστήματα ενώσεως και διακρίσεως άλλη θεώρηση εντάσσει και το σύστημα της νόμω κρατούσης Πολιτείας.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω τάσσεται μια νεότερη άποψη. Κατά την άποψη αυτή τα συστήματα σχέσεων, παρά τη μεγάλη ποικιλία τους, θα μπορούσαν να υπαχθούν τελικά σε δυο ευρύτερες κατηγορίες: α) εκείνη του παρεμβατισμού και της ανάμιξης και β) εκείνη του χωρισμού και της ανεξαρτησίας των δύο μερών. Σύμφωνα με αυτή την άποψη το σύστημα (της νόμω κρατούσης Πολιτείας) της Ελλάδας ανήκει στην πρώτη κατηγορία.

Στην προκειμένη περίπτωση θα εξετάσουμε τα συστήματα σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας με βάση τη θεμελιώδη διάκριση σε συστήματα ενώσεως και χωρισμού. Δικιολογητική βάση είναι το γεγονός, ότι το σύστημα της νόμω κρατούσης Πολιτείας έχει χαρακτήρα πολιτειοκρατικό, με συνέπεια να εντάσσεται στα συστήματα ενώσεως.

2. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΝΩΣΕΩΣ

Τα συστήματα ενώσεως χαρακτηρίζονται από τον εντονότατο δεσμό της Πολιτείας με

την Εκκλησία. Συγκεκριμένα Πολιτεία και Εκκλησία ταυτίζονται, εμφανίζονται και ενεργούν με τα ίδια όργανα, τα οποία είναι αρμόδια να ασκούν τόσο την κρατική όσο και εκκλησιαστική εξουσία.

Περαιτέρω τα συστήματα ενώσεως διακρίνονται σε ιεροκρατικά και σε πολιτειοκρατικά. Η διάκριση αυτή διαμορφώνεται ανάλογα με το κέντρο βάρους του συστήματος, δηλαδή ανάλογα με την επικράτηση της Πολιτείας ή της Εκκλησίας στις μεταξύ τους σχέσεις. Χρονικά προηγήθηκε το σύστημα της ιεροκρατίας και ως αντίδραση προς αυτό δημιουργήθηκε στη συνέχεια το σύστημα της πολιτειοκρατίας.

2.1. ΙΕΡΟΚΡΑΤΙΑ

Κατά το σύστημα της ιεροκρατίας τόσο η εκκλησιαστική όσο και η κοσμική εξουσία ασκούνται από τους εκπροσώπους της Εκκλησίας. Μάλιστα ένθερμοι υποστηρικτές αυτού του συστήματος, διακήρυτταν, ότι η κοσμική εξουσία αντλεί την ισχύ της από την εκκλησιαστική. Σε αυτό το σημείο, όμως, πρέπει να διακρίνουμε την ιεροκρατία από τη θεοκρατία, η οποία είναι δυνατόν ν'ανάπτυχθει και εντός πολιτειοκρατικού συστήματος. Κατά τη θεοκρατία, ο ηγεμόνας ασκεί την εξουσία ως αντιπρόσωπος και κατ'εντολή του Θεού.

Το σύστημα της ιεροκρατίας πρωτοεμφανίστηκε στη Δύση τον 11ο αιώνα, με τη μορφή συγκέντρωσης της εξουσίας στο πρόσωπο του επικεφαλής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, δηλαδή του Πάπα. Σημαντική μορφή του ιεροκρατικού συστήματος αποτέλεσε ο Πάπας Γρηγόριος Ζ΄, ο οποίος προσπάθησε να υποτάξει κάθε κοσμική εξουσία, καθώς και ο Πάπας Βονιφάτιος Η΄ με την περίφημη πλέον βούλλα *Unam sanctam*, στην οποία παρουσιάζει τη θέση της Πολιτείας σαφώς υποδεέστερη από αυτή της Εκκλησίας.

Στο χώρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, παράδειγμα εκκλησιαστικού κράτους αποτελεί το Μαυροβούνιο, όπου από το 1516 έως το 1851 την κοσμική και την εκκλησιαστική εξουσία την ασκούσε ο επιχώριος επίσκοπος, ο οποίος μάλιστα προερχόταν από την ίδια πάντα οικογένεια. Επίσης στη Ρωσία επιχειρήθηκε να επιβληθεί ιεροκρατικό σύστημα, χωρίς επιτυχία, ενώ ο πατριάρχης που προσπάθησε να επιβάλει ιεροκρατικές αντιλήψεις, καθαιρέθηκε από τη Σύνοδο της Μόσχας.

2.2. ΠΟΛΙΤΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

Η πολιτειοκρατία είναι το σύστημα που δημιουργήθηκε ως αντίδραση προς την ιεροκρατία με αφορμή την υπερβολική εξουσία του Πάπα. Αναπτυχθηκε επίσης στη Δύση κατά τον 14ο αιώνα. Ως σύστημα έχει το ακριβώς αντίθετο περιεχόμενο από την ιεροκρατία. Εκφράζεται, δηλαδή, με την άσκηση τόσο της κοσμικής όσο και της εκκλησιαστικής εξουσίας από τα όργανα της Πολιτείας. Το πολιτειοκρατικό σύστημα

εμφανίζεται με περισσότερες μορφές, κυριότερες εκ των οποίων είναι ο Καισαροπαπισμός, ο εδαφισμός και η απολυταρχία των Ρωμαιοκαθολικών Κρατών.

I. Το σύστημα του Καισαροπαπισμού συνιστά χρονικά την πρώτη εκδήλωση του πολιτειοκρατικού συστήματος. Έλαβε χώρα από τον 14ο έως τον 16ο αιώνα. Σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή του Καισαροπαπισμού, ο Θεός δίνει όλη την εξουσία στον κοσμικό ηγεμόνα και ως εκ τούτου ο αρχηγός του Κράτους είναι και αρχηγός της Εκκλησίας. Σε αυτή την περίπτωση υφίσταται πλήρης υποταγή της Εκκλησίας στην Πολιτεία.

II. Το σύστημα του εδαφισμού (territorialismus) έπαιται χρονικά του Καισαροπαπισμού και εντοπίζεται κυρίως στις προτεσταντικές χώρες. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό Πολιτεία και Εκκλησία αποτελούν κυριολεκτικά «ένα». Το Κράτος και τα όργανά του ρυθμίζουν τα εκκλησιαστικά ζητήματα και μάλιστα όχι μόνο τα εξωτερικά (sacra externa), αλλά και τα εσωτερικά (sacra interna), δηλαδή τα δογματικά. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός, ότι ο αρχηγός του Κράτους έχει την εξουσία να ορίζει ακόμη και τη θρησκεία των υπηκόων του . Σύγχρονο παράδειγμα του συστήματος του εδαφισμού, αποτελεί η Αγγλικανική Εκκλησία, η οποία υπήρξε δημιούργημα του Ερρίκου Η'. Ακόμη και σήμερα στην Αγγλία ο βασιλιάς αναγνωρίζεται ως η κεφαλή της Αγγλικανικής Εκκλησίας, ενώ ταυτόχρονα το ευχολόγιό της υπόκειται στην έγκριση του Κοινοβουλίου.

III. Το σύστημα της απολυταρχίας των Ρωμαιοκαθολικών Κρατών επικράτησε κυρίως στη Γαλλία και στην Αυστρία κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα . Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, το Κράτος επεμβαίνει μεν στα εκκλησιαστικά ζητήματα, περιορίζεται δε σε εκείνα, που αφορούν στις εξωτερικές εκδηλώσεις της Εκκλησίας (iura circa sacra). Οι εσωτερικές υποθέσεις της Εκκλησίας, δηλαδή οι πνευματικές και οι δογματικές (iura in sacra), ρυθμίζονται από τα δικά της όργανα. Ουσιαστικά η εκκλησιαστική διοίκηση ανήκει στην εξουσία του Κράτους, χωρίς όμως να περιορίζεται η ελευθερία της θρησκείας.

IV. Εξελιγμένη μορφή του πολιτειοκρατικού συστήματος αποτελεί το ονομαζόμενο από τον Κ.Ράλλη σύστημα της νόμου κρατούσης Πολιτείας. Κατά το σύστημα αυτό, η Πολιτεία επεμβαίνει στα διοικητικής φύσεως ζητήματα της Εκκλησίας με νόμο, ενώ παράλληλα καθιερώνεται το απαραβίαστο της θρησκευτικής ελευθερίας. Εκτενέστερη ανάλυση αυτού του συστήματος θα γίνει παρακάτω (βλ. Κεφάλαιο 4-Το ισχύον στην Ελλάδα σύστημα).

3. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ

Χαρακτηριστικό γνώρισμα στα συστήματα διακρίσεως είναι η εξ ολοκλήρου διάκριση της Πολιτείας από την Εκκλησία, οι οποίες εμφανίζονται ανεξάρτητες και δρουν με διαφορετικά όργανα. Επιπλέον το πεδίο εξουσίας τους είναι διαφορετικό, έτσι ώστε να μην τίθεται καν θέμα επικράτησης της μιας πλευράς επί της άλλης. Είναι φανερό, ότι και τα συστήματα διακρίσεως επιρρεάστηκαν από την ιστορική εξέλιξη. Επομένως τα συναντούμε αρχικά με τη μορφή του συστήματος της ομοταξίας, κατόπιν με τη μορφή της συναλληλίας και εντέλει με τη μορφή των συστημάτων χωρισμού Πολιτείας και Εκκλησίας.

I. Το σύστημα της ομοταξίας αποτέλεσε το μεταβατικό στάδιο από την πολιτεικρατία προς τα συστήματα χωρισμού. Θεμελιώδεις χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού είναι η ισοτιμία μεταξύ Πολιτείας και Εκκλησίας. Η αναφορά στο γεγονός, ότι η Πολιτεία και η Εκκλησία είναι ομοταγείς, έχει τη σημασία έχουν το ίδιο κύρος. Η κάθε μια, όμως, ασχολείται με τα δικά της ζητήματα και δεν επεμβαίνει στις υποθέσεις της άλλης, έτσι ώστε να γίνεται λόγος για αμοιβαία αδιαφορία.

II. Πάνω στα θεμέλια της αυτοτέλειας και της ανεξαρτησίας βασίζεται επίσης και το σύστημα της συναλληλίας. Σύμφωνα με αυτό Πολιτεία και Εκκλησία βαδίζουν παράλληλα, χωρίς να μπλέκονται μεταξύ τους. Σε αντίθεση, όμως, με το σύστημα της ομοταξίας, όπου επικρατεί αμοιβαία αδιαφορία μεταξύ των δυο πλευρών, στο σύστημα της συναλληλίας υπάρχει αμοιβαίο ενδιαφέρον και στενός σύνδεσμος, ο οποίος εντοπίζεται στην αναγνώριση ως κοινής υπέρτατης αρχής του Ιησου Χριστού. Υποστηρίζεται ότι αυτό το σύστημα επικράτησε στο Βυζάντιο.

III. Έχει επικρατήσει, τα συστήματα χωρισμού Πολιτείας και Εκκλησίας να διακρίνονται σε συστήματα πλήρους (ή αυστηρού) και ήπιου χωρισμού. Το σύστημα του πλήρους χωρισμού καθόρισε τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας σε πολλές χώρες ανά τον κόσμο, όπως η Γαλλία, η Πορτογαλία, η Βραζιλία, η πρώην Σοβιετική Ένωση και οι Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης. Από την άλλη πλευρά το σύστημα ήπιου χωρισμού εφαρμόζεται και κατοχυρώνεται με τα ισχύοντα Συντάγματα της Ισπανίας, της Αμερικής και της Γερμανίας.

Κατά το σύστημα του αυστηρού χωρισμού, η Εκκλησία αποτελεί ιδιωτική υπόθεση. Συγκεκριμένα αντιμετωπίζεται από την Πολιτεία ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, χωρίς μάλιστα ν' ασκείται πάνω της αυστηρή εποπτεία. Η Πολιτεία δεν ασχολείται καθόλου με τα εκκλησιαστικά ζητήματα, ώστε να γίνεται λόγος για πλήρη αδιαφορία από μέρους της. Ως αρνητική συνέπεια των παραπάνω, η Εκκλησία στερείται κάθε προστασίας, που υπό άλλες συνθήκες θα της παρείχε το Κράτος. Σύμφωνα με το σύστημα του ήπιου χωρισμού η Πολιτεία δεν αναμιγνύεται με στα εκκλησιαστικά θέματα, η στάση της, όμως, χαρακτηρίζεται από την ευμενή ουδετερότητά της απέναντι στις μεγάλες και καθιερωμένες θρησκείες.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΝΟΜΩ ΚΡΑΤΟΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το σύστημα που καθορίζει τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας στην Ελλάδα, είναι το σύστημα της νόμω κρατούσης Πολιτείας. Το σύστημα αυτό αποτελεί μια σαφώς πιο εξελιγμένη μορφή του πολιτεοκρατικού συστήματος. Σύμφωνα, λοιπόν, με το σύστημα της νόμω κρατούσης Πολιτείας, όπως ακριβώς δίνεται από τον ορισμό του, η Πολιτεία επικρατεί στις σχέσεις της με την Εκκλησία μέσω του νόμου.

Επομένως αναφερόμαστε σε μια ήπια επικράτηση, η οποία μάλιστα χωρεί μόνο ως προς τα εξωτερικά, δηλαδή τα διοικητικής φύσεως θέματα της Εκκλησίας. Αναφορικά με τα εσωτερικά ή άλλως δογματικά ζητήματα δεν τίθεται θέμα επέμβασης της Πολιτείας.

Παρά ταύτα η επέμβαση στα διοικητικά θέματα, η οποία παίρνει τη μορφή της εποπτείας, δεν απευθύνεται μόνο στην επικρατούσα θρησκεία, αλλά και σε κάθε άλλη γνωστή θρησκεία που δρα στην επικράτειά της. Παράλληλα στο σύστημα αυτό καθιερώνεται το απαραβίαστο της θρησκευτικής ελευθερίας, γεγονός που μαρτυρά, ότι ο ρόλος της Πολιτείας εκτός των άλλων είναι και προστατευτικός.

2. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Κατά το ανωτέρω σύστημα η Πολιτεία κρατεί επί της Εκκλησίας με τους νόμους. Θεμελιώδης διάταξη, λοιπόν, για τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας συνιστά το άρθρο 3 του Συντάγματος, το οποίο μεταφέρθηκε απaráλλαχτο από το Σύνταγμα του 1952 (αφότου ανακηρύχθηκε αυτοκέφαλη η Εκκλησία της Ελλάδας). Η μόνη διαφορά εντοπίζεται, στο γεγονός ότι η διάταξη στο ισχύον Σύνταγμα τοποθετείται στο άρθρο 3 σε αντίθεση με το Σύνταγμα του 1952, όπου τοποθετείτο στο πρώτο άρθρο. Τις πρώτες θέσεις κατέλαβαν, τώρα, σημαντικότερα για την εποχή ζητήματα. Αυτό το γεγονός έχει σημασία για τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, διότι φανερώνει την πρόθεση του συντακτικού νομοθέτη να τις φιλελευθεροποιήσει και να καθιερώσει ένα σύστημα διακρίσεως, ίσως ήπιου χωρισμού, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει, ότι δεν κατέχει σημαντικό ρόλο η Εκκλησία.

Οιωνεί δορυφόροι του άρθρου 3Σ., συνιστούν το άρθρο 13Σ. καθώς και το άρθρο 72Σ. Το πρώτο θεμελιώνει τη θρησκευτική ελευθερία, εκφάνσεις της οποίας έχουν άμεση σχέση με τη ρύθμιση των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας. Στο άρθρο 72Σ. δε, παρατίθενται τα θέματα των νομοσχεδίων, για τα οποία απαιτείται συζήτηση και ψήφιση από την Ολομέλεια της Βουλής λόγω ύψιστης σημασίας. Σε αυτά ανήκουν και τα θέματα των άρθρων 3 και 13 του Συντάγματος. Με τις εν λόγω σχέσεις, βέβαια, σχετίζεται, άμεσα ή έμμεσα, ένα πλήθος διατάξεων της ελληνικής νομοθεσίας, αλλά και της νομολογίας. Παρόλ' αυτά διάταξη-πυρήνα αποτελεί το αρ.3Σ.

Μεταξύ άλλων το άρθρο 3Σ. αναφέρει, ότι επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, ότι η Εκκλησία της Ελλάδας, η οποία είναι αυτοκέφαλη, τηρεί απαρασαλεύτως τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και διοικείται από την Ιερά Σύνοδο της Ιεραρχίας και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο συγκροτούμενης, όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, τηρουμένων του Πατριαρχικού Τόμου και της Συνοδικής Πράξης. Ομολογουμένως στη συγκεκριμένη διάταξη υπάρχουν φράσεις-κλειδιά, που χρήζουν ερμηνείας και έχουν επανειλημένως ταλαιπωρήσει τη θεωρία και την πράξη του Εκκλησιαστικού και του Δημοσίου Δικαίου. Μάλιστα σε περίπτωση αμφιβολίας υποστηρίζεται, ότι ισχύει το πρώτο κείμενο του Συντάγματος στην καθαρεύουσα και γι' αυτό το λόγο στην πιο πάνω παράγραφο έχουν διατηρηθεί κάποιες φράσεις του πρώτου κειμένου (π.χ.συγκροτούμενης, τηρουμένων κ.τ.λ.). Παρακάτω παρατίθεται εκτενέστερη ανάλυση.

I. ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣΑ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Στην επικεφαλίδα του Συντάγματος υπάρχει η επίκληση «εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος». Ενώ ουδέποτε συμπεριλήφθηκε στα πρακτικά, η επίκληση αυτή επαναλαμβάνεται σε όλες τις αναθεωρήσεις του Συντάγματος, χωρίς ποτέ να τροποποιηθεί. Ως εκ τούτου τίθεται θέμα εάν χρειάζεται ή πρέπει να ερμηνεύεται το Σύνταγμα με βάση αυτό. Θα ήταν ορθότερο, πάντως, να δεχτούμε ότι η συγκεκριμένη αναφορά οφείλεται σε εθνοθρησκευτικούς λόγους.

Στην προκειμένη περίπτωση, όμως, περισσότερο καίριο είναι το ζήτημα περί την επικρατούσα θρησκεία. Το Σύνταγμα καθιερώνει ως επικρατούσα θρησκεία της Ελλάδας, τη θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ποιά είναι το νόημα, όμως, της επικρατούσας θρησκείας;

Παλαιότερα ίσχυε η άποψη, ότι επικρατούσα είναι η επίσημη ελληνική θρησκεία, γεγονός που βασιζόταν στο στενότερο δεσμό της Εκκλησίας με την ιστορία του Ελληνισμού. Σήμερα υποστηρίζεται, ότι η βούληση του ιστορικού νομοθέτη δεν σημαίνει τίποτα παραπάνω από: τη θρησκεία της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Πρόκειται για μια απλή διαπίστωση, αφού η θρησκεία αυτή είναι αριθμητικά επικρατούσα.

Σε αντίθετη περίπτωση ο συνταγματικός νομοθέτης δε θα περιοριζόταν στην αόριστη έκφραση «επικρατούσα θρησκεία», αλλά θα εκφραζόταν σαφέστερα και θα εξειδίκευε το νόημα και το σκοπό της με επιπλέον διατάξεις, όπως στα παλαιότερα Συντάγματα. Τα Συντάγματα εκείνα απαιτούσαν ο αρχηγός του Κράτους να είναι Χριστιανός Ορθόδοξος και να ορκίζεται, ότι θα προστατεύει (μόνο) την επικρατούσα θρησκεία, ενώ καθιέρωναν τον ορθόδοξο όρκο.

Το ισχύον Σύνταγμα δεν προϋποθέτει τα παραπάνω, ενώ παράλληλα με αναλογική εφαρμογή του αρ.59Σ. , ο όρκος του Προέδρου της Δημοκρατίας καθορίζεται από τη θρησκεία ή το δόγμα του υποψηφίου. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα Συντάγματα, επιτρέπεται η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων για την προσβολή όχι μόνο της χριστιανικής, αλλά κάθε γνωστής θρησκείας. Επίσης στα παλαιότερα Συντάγματα απαγορευόταν ο προσηλυτισμός κατά της ορθόδοξης μόνο Εκκλησίας, ενώ το ισχύον Σύνταγμα απαγορεύει τον προσηλυτισμό γενικά.

Συμπερασματικά, ο όρος επικρατούσα θρησκεία έχει σαφώς εξελιχθεί και έχει εναρμονιστεί με την αρχή της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης. Συν τοις άλλοις, γίνονται πλέον φανερές οι τάσεις φιλελευθεροποίησης των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας.

II. ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

Το Σύνταγμα στο άρθρο 3 προβλέπει, ότι η Εκκλησία της Ελλάδας διοικείται, όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης. Σε συνδιασμό, λοιπόν, με τη διάταξη του αρ.72Σ.(περί των νομοσχεδίων που ψηφίζονται στη Βουλή), δημιουργείται το ερώτημα, εάν ο Καταστατικός ΙΧάρτης είναι νόμος του Κράτους.

Ως προς το ζήτημα αυτό έχουν αναπτυχθεί δύο αντίθετες θεωρίες. Η πρώτη θεωρία δέχεται, ότι αν ο Καταστατικός Χάρτης είναι νόμος του Κράτους, τότε ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής. Η δεύτερη θεωρία υποστηρίζει, ότι δεν είναι υποχρεωτικό να είναι νόμος του Κράτους. Εάν μάλιστα γίνει δεκτό, ότι είναι κανονιστική πράξη της Εκκλησίας, τότε θα θεσμοθετείται από εκείνη με βάση το

Κανονικό Δίκαιο.

Παρά ταύτα υπάρχει παγιωμένη αντίληψη, που δέχεται, ότι ο Καταστατικός Χάρτης ήταν από πάντα νόμος του Κράτους και ψηφίζεται από τη Βουλή . Με αυτό τον τρόπο ψήφισε τον πρώτο μετά τη δικτατορία Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδας, τον Ν.590/1977, ο οποίος όπως έχει τροποποιηθεί, ισχύει μέχρι σήμερα. Περί του θέματος έχει αποφανθεί και το Συμβούλιο της Επικρατείας. Με τις αποφάσεις ΣτΕ 3178/76 και ΣτΕ 5057/87 η νομολογία τάσσεται υπέρ της πρώτης θεωρίας, ότι δηλαδή ο Καταστατικός Χάρτης είναι νόμος του Κράτους. Ανεξαρτήτως, λοιπόν, από την ορθότητά της αυτή η άποψη θεωρείται κρατούσα.

III. ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

Ασάφεια χαρακτηρίζει το ζήτημα, εάν κατοχυρώνονται συνταγματικά όλοι οι κανόνες της Εκκλησίας, ανεξαρτήτως από τα θέματα που ρυθμίζουν ή εάν τίθεται κάποιος περιορισμός σχετικά με τα δογματικά ή διοικητικά θέματα. Με άλλα λόγια αμφισβητείται, αν η «απαρσάλευτη τήρηση», που αναφέρεται στο αρ.3Σ., αφορά ανεξαιρέτως όλους τους ιερούς κανόνες της Εκκλησίας.

Σχετικά με το ζήτημα αυτό έχουν υποστηριχθεί τρεις κυρίως απόψεις: α) σύμφωνα με την πρώτη, κατοχυρώνονται συνταγματικά όλοι οι ιεροί κανόνες, ασχέτως αν αναφέρονται στο δόγμα ή στη διοίκηση της Εκκλησίας, β) η δεύτερη άποψη δέχεται τη συνταγματική κατοχύρωση μόνο των δογματικών κανόνων και γ) κατά την τρίτη άποψη, γίνεται δεκτό, ότι η αναφορά των ιερών κανόνων στο Σύνταγμα δεν έχει σκοπό να τους προσδώσει αυξημένη τυπική ισχύ, αλλά να εξασφαλίσει τη δογματική ενότητα της αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και με τις λοιπές ομόδοξες Εκκλησίες.

Σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης των προβλημάτων, που είχαν δημιουργηθεί από τη διάκριση των ιερών κανόνων σε δογματικούς και σε διοικητικούς, το ΣτΕ προχώρησε σε περαιτέρω υποδιαίρεση των διοικητικών σε θεμελειώδεις και μη θεμελειώδεις (ΣτΕ 3178/76). Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, όμως, ορθότερο θα ήταν η Ίδια η Εκκλησία (μέσω των οργάνων της) να κρίνει ποιού κανόνες είναι θεμελειώδεις για τη διοίκησή της και ποιού όχι.

Προς την επίλυση του ζητήματος προτιμότερη θα ήταν η εξέτασή του από διαφορετική σκοπιά. Συγκεκριμένα η κατοχύρωση των ιερών κανόνων πρέπει να αντιμετωπισθεί με βάση το αρ.13Σ.(που αναφέρεται στην ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως) αντί του αρ.3Σ. Υπέρ αυτής της άποψης συνάδει το γεγονός, ότι με το αρ.13Σ προστατεύονται από το Σύνταγμα όλοι οι ιεροί κανόνες της Εκκλησίας της Ελλάδος, διότι μόνο με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η θρησκευτική ελευθερία.

Αναλυτικότερα, ως ειδικότερη έκφανση της θρησκευτικής ελευθερίας ισχύει το αυτοδιοίκητο . Σύμφωνα με αυτό, κάθε θρησκευτική κοινότητα δικαιούται να διοικείται από το εσωτερικό της δίκαιο. Η Πολίτεια παράλληλα έχει υποχρέωση να σέβεται το εσωτερικό δίκαιο της Εκκλησίας.Τούτο, βέβαια, δεν σημαίνει πως δεν μπορεί να ρυθμίσει ένα θέμα διαφορετικά ή και αντίθετα από τις επιταγές των ιερών κανόνων . Δεν μπορεί, όμως, να απαγορεύσει στα μέλη της Εκκλησίας να εφαρμόσουν, επί του θέματος αυτού, τον κανόνα της Εκκλησίας, εφόσον δεν προσκρούει στους φραγμούς της θρησκευτικής ελευθερίας και συγκεκριμένα στη δημόσια τάξη, στο Σύνταγμα και στους γενικούς κανόνες του Κράτους.

Προς υποστήριξη των παραπάνω προβάλλεται και το γεγονός ότι ακόμη και στην περίπτωση, που καταργηθεί το άρθρο 3Σ., σε αναθεώρηση του Συντάγματος, οι ιεροί

κανόνες θα εξακολουθούν να προστατεύονται και να κατοχυρώνονται από τη διάταξη του άρθρου 13Σ., η οποία είναι μη αναθεωρήτα.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΘΕΜΕΛΕΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Οι σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας είναι απαραίτητο να διέπονται από κάποιες αρχές, ιδίως στα συστήματα ενότητας, όπου είναι περισσότερο δυσδιάκριτα τα όρια επέμβασης του ενός μέρους στο άλλο. Με αυτό τον τρόπο καθορίζονται τα πεδία δράσης των μερών και είναι δυνατόν να αποφευχθούν παρεξηγήσεις, που συχνά αναφύονται σε σχέσεις επικράτησης και φανατισμού.

I. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΜΕΡΩΝ

Είναι αυτονόητο, ότι η Πολιτεία και η Εκκλησία έχουν εντελώς διαφορετικές αποστολές. Τούτο προκύπτει από το σκοπό που επιδιώκουν, καθώς και από το είδος εξουσίας που τους διακρίνει. Υπέρλαμπρο παράδειγμα ως προς το διαχωρισμό του έργου της Πολιτείας και της Εκκλησίας αποτελεί η ρήση του Ευαγγελείου: «απόδοτε τα του Καίσαρος τω Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ».

Η αποστολή της Πολιτείας είναι κοσμική, όπως αποκαλείται. Πηγάζει και παράλληλα απευθύνεται στο λαό. Σκοπεύει δε, στη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων με μέσα δεσμευτικά και εξαναγκαστά, γεγονός που απορρέει από την εξουσία, την οποία κατέχει.

Από την άλλη πλευρά, η αποστολή της Εκκλησίας είναι θρησκευτική. Υπερβαίνει τα εγκώσμια και εντάσσεται στα πνευματικά και στα μεταφυσικά. Για το λόγο αυτό, κατά την εκκλησιαστική ορολογία η αποστολή της Εκκλησίας χαρακτηρίζεται ως εξωκόσμια. Έργο της είναι η πνευματική καθοδήγηση των πιστών και συνεκδοχικά ορίζεται, ότι πηγή της εξουσίας της είναι η πίστη των μελών της – η ελεύθερη άσκηση της οποίας κατοχυρώνεται συνταγματικά.

Από αυτή τη σκοπιά διακρίνονται σαφώς τα όρια δράσης των δύο μερών. Επομένως είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει σύγκριση καθηκόντων ή αρμοδιοτήτων, αφού κάτι τέτοιο θα σήμαινε ταυτόχρονα υπέρβαση της αποστολής τους.

II. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ομολογουμένως, σε ένα Κράτος δεν είναι δυνατόν να συμπίπτουν ο λαός και το πλήρωμα της Εκκλησίας, όσο μεγάλη κι αν είναι η θρησκευτική ομοιογένεια του λαού. Ως εκ τούτου επιβάλλεται το Κράτος να είναι ουδέτερο και να προστατεύει τη θρησκευτική ελευθερία.

Η σημασία της θρησκευτικής ελευθερίας εκτός των άλλων φανερώνεται και από την πληθώρα των νομικών διατάξεων, που την περιβάλλουν. Ως προς την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας υφίσταται μια σειρά από διεθνείς συμβάσεις, που

κυρώθηκαν από την Ελλάδα και υπερισχύουν έναντι κάθε άλλης διάταξης νόμου, σύμφωνα με το αρ.28Σ. Συγχρόνως το εσωτερικό δίκαιο έχει θεσμοθετήσει τη θρησκευτική ελευθερία με διατάξεις ανώτερης τυπικής ισχύος, όπως είναι το αρ.13Σ. Το νόημα της θρησκευτικής ελευθερίας πρέπει να δικρίνεται από την ανεξιθρησκεία, η οποία έχει τη σημασία της απλής ανοχής των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Ο όρος ελευθερία ασφαλώς έχει ευρύτερο νόημα, αφού επιπλέον έχει την έννοια της υποχρέωσης του Κράτους να διασφαλίζει την έκφραση του προκειμένου δικαιώματος. Πάντως, η σημασία της ανεξιθρησκείας δεν είναι μικρή, ειδικά εάν αναλογιστούμε, ότι θρησκευτική ελευθερία χωρίς ανεξιθρησκεία δεν μπορεί να υπάρξει.

Η θρησκευτική ελευθερία αναλύεται ειδικότερα στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και στην ελευθερία της λατρείας. Ακολουθώντας η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης περιλαμβάνει επτά επιμέρους εκφάνσεις: 1) το δικαίωμα να πρεσβύνει κανείς όποια θρησκεία θέλει ή καμμία θρησκεία, 2) το δικαίωμα να εκδηλώνει ή να μην εκδηλώνει αυτό που πιστεύει, 3) το δικαίωμα να μεταβάλλει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, όποτε και όσες φορές θέλει, 4) το δικαίωμα να διακηρύσσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις (βλ.αρ.11Σ), 5) το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι για θρησκευτικούς σκοπούς, 6) το δικαίωμα της θρησκευτικής εκπαίδευσης και 7) το δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως των θρησκευτικών του πεποιθήσεων (βλ.αρ.4Σ).

Η ελευθερία της λατρείας, η οποία θεμελιώνεται στη δεύτερη παράγραφο του αρ.13Σ., έχει την έννοια της ελεύθερης άσκησης των λατρευτικών καθηκόντων, που απορρέουν από την ένταξη σε μια θρησκευτική κοινότητα. Προϋπόθεση γι' αυτό είναι, η διδασκαλία της θρησκευτικής κοινότητας να είναι φανερή και όχι μυστική, έτσι ώστε να είναι προσιτή, σε όποιον επιθυμεί να την γνωρίσει. Στην τελευταία πρόταση κατέληξε η νομολογία του ΣτΕ, ήδη από το 1929 σε προσπάθεια ερμηνείας της αόριστης έκφρασης «πάσα γνωστή θρησκεία», που αναφέρεται στο αρ.13Σ. Έκτοτε έχει εκδοθεί πλήθος αποφάσεων, που εξειδικεύει και εφαρμόζει αυτόν τον ορισμό της γνωστής θρησκείας .

Την οριοθέτηση του παραπάνω δικαιώματος χαράζουν οι φραγμοί της ελευθερίας της λατρείας, οι οποίοι αναλύονται στο σεβασμό της δημόσιας τάξης, των χρηστών ηθών και των γενικών κανόνων του Κράτους . Κατά συνέπεια δεν μπορεί να επικαλεστεί κανείς τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, ώστε να απαλλαγεί από τις φορολογικές του υποχρεώσεις (αρ.4 παρ.5Σ.), ή την υποχρέωση στράτευσης (αρ.4 παρ.6Σ.), που αποτελούν γενικούς κανόνες του Κράτους. Καθώς, επίσης, δεν είναι δυνατό να γίνουν αποδεκτές η πολυγαμία και ακόμη περισσότερο η ανθρωποθυσία, οι οποίες έρχονται σε φανερή σύγκρουση με τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη.

Ρητό, επίσης, φραγμό της ελευθερίας της λατρείας (αρ.13 παρ.1Σ.) αποτελεί ο προσηλυτισμός. Επαρκής ανάλυση της έννοιας του προσηλυτισμού δίνεται από το αρ.4 του Α.Ν.1363/1938, όπως τροποποιήθηκε από τον Α.Ν.1672/1939. Σύμφωνα με αυτό, προσηλυτισμός είναι η άμεση ή έμμεση προσπάθεια προς διείσδυση στη θρησκευτική συνείδηση ετερόδοξων με σκοπό τη μεταβολή του περιεχομένου της. Η εν λόγω προσπάθεια μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη μορφή οποιασδήποτε παροχής ή υπόσχεση αυτής ή άλλης ηθικής ή υλικής ικανοποίησης, όπως και με την κατάχρηση της απειρίας, της εμπιστοσύνης, της ανάγκης, της πνευματικής αδυναμίας ή της κωφότητας κάποιου. Είναι πασιφανές, λοιπόν, ότι πρόκειται για μια αθέμιτη μορφή θρησκευτικής δράσης, η οποία, μάλιστα, έχει απασχολήσει τη νομολογία σε τεράστιο βαθμό .

Με αφορμή τα παραπάνω, ένα μέρος της νομικής θεωρίας έχει καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι η θρησκευτική ελευθερία είναι σχετική. Μάλιστα, η πιο ακραία

άποψη δέχεται ότι « στη συνταγματική πραγματικότητα της Ελλάδας έχουμε απλή ανεξιθρησκεία κι όχι πραγματική θρησκευτική ελευθερία» , γεγονός, όμως, που διαψεύδεται από ρητές διατάξεις του Συντάγματος. Αντίθετα, όσον αφορά στη σχετικότητα της θρησκευτικής ελευθερίας, τούτη μπορεί να ευσταθήσει, εφόσον λάβουμε υπόψη πως κάθε ελευθερία είναι σχετική.

III. Αρχή του μη θρησκευόμενου Κράτους

Απόρροια της ανωτέρω ελευθερίας είναι η αρχή του μη θρησκευόμενου Κράτους. Αφορμή για την καθιέρωσή της, όμως, αποτέλεσαν η υπερπροστατευτική στάση της Πολιτείας προς την Εκκλησία σε συνδυασμό με κάποιες «ατυχείς» εκφράσεις του Συντάγματος. Τέτοιου είδους εκφράσεις συνιστούν η επίκληση του θείου στην επικεφαλίδα του Συντάγματος , καθώς και η αναφορά «στον Κύριο ημών Ιησού Χριστό» στο αρ.3 παρ.1Σ.

Αυτή η επίμονη επανάληψη θέτει το ζήτημα, εάν πρέπει να ερμηνεύεται το Σύνταγμα με βάση τα παραπάνω. Σε ακόμη βαθύτερη ανάλυση, μάλιστα, προκαλεί την εντύπωση, ότι αντιβαίνει στο Σύνταγμα, όποιος δεν ενστερνίζεται τη χριστιανική πίστη. Θα μπορούσε, μάλιστα, να ισχυριστεί κανείς, ότι η Πολιτεία μιλάει με τη φωνή της χριστιανορθόδοξης Εκκλησίας.

Είναι φανερό, λοιπόν, η σημασία της θρησκευτικής ουδετερότητας της Πολιτείας, η οποία, βέβαια, δεν σημαίνει έλλειψη σεβασμού προς το θρησκευτικό αίσθημα των πολιτών. Αντίθετα, πρέπει να εκλαμβάνεται ως μορφή αμεροληψίας και προστασίας της θρησκευτικής συνείδησης όλων των πολιτών, ανεξαρτήτου θρησκείας, αφού όλες οι θρησκείες χρήζουν προστασίας.

Συνεπώς δεν είναι αβάσιμος ο ισχυρισμός, ότι η θρησκευτική ουδετερότητα της Πολιτείας επιβάλλεται από το Σύνταγμα ως υποχρέωση συμμόρφωσης στη θεμελιώδη αρχή της ισότητας και στην αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας, χωρίς να αποκλείουμε τα λοιπά ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.

IV. Αρχή της ανεξαρτησίας της Εκκλησίας

Συνοψίζοντας όλες τις προαναφερθείσες απόψεις, καταλήγουμε σχεδόν αμάχητα στη διαπίστωση της αναγκαιότητας της ανεξαρτησίας της Εκκλησίας. Βέβαια, σε ένα σύστημα ενώσεως, όπως το σύστημα της νόμω κρατούσης Πολιτείας, η ανεξαρτησία δεν είναι απόλυτη, αφού υπάρχει στενός δεσμός μεταξύ Πολιτείας και Εκκλησίας.

Όμως σε αντιδιαστολή με τα παραπάνω η σημερινή πραγματικότητα αποδεικνύει, πως αυτός ο δεσμός ξεθωριάζει μέσα από το πέρασμα του χρόνου. Ιδίως στον Ελλαδικό χώρο σταδιακά τείνει να επικρατήσει ένα σύστημα ήπιου χωρισμού.

Εν αρχής, υπό το πρίσμα της διάκρισης της αποστολής Πολιτείας και Εκκλησίας διαπιστώσαμε, ότι η Εκκλησία επιλαμβάνεται ενός εξολοκλήρου διαφορετικού τομέα, του πνευματικού ή ορθότερα του λεγόμενου εξωκοσμικού. Στην προκειμένη περίπτωση έχει πρωτογενή εξουσία, την οποία αντλεί από την πίστη του πληρώματός της και όχι από την Πολιτεία.

Είναι εμφανές, λοιπόν, ότι όσον αφορά στα πνευματικά, δογματικά ή αλλιώς στα εσωτερικά της ζητήματα (sacra interna), η Εκκλησία είναι ελεύθερη να τα ρυθμίζει στηριζόμενη στους ήδη υπάρχοντες ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες (βλ. αρ.3παρ.1Σ.). Η επέμβαση της Πολιτείας σε αυτό τον τομέα είναι ανίσχυρη. Εξάλλου σύμφωνα με το αυτοδιοίκητο, το οποίο συμπληρώνει την αρχή του συνεταιρίζεσθαι για θρησκευτικούς σκοπούς, κάθε θρησκεία δικαιούται να ρυθμίζει τις δικές της υποθέσεις και να διοικείται με βάση το εσωτερικό της δίκαιο. Θα ήταν άδικο, λοιπόν, η Εκκλησία της Ελλάδος, που χαρακτηρίζεται και ως επικρατούσα, να εξαρτάται από την Πολιτεία.

Τελείως διαφορετικό είναι το ζήτημα της ένταξης της Εκκλησίας ανάμεσα στα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και ειδικότερα στα δημόσια νομικά πρόσωπα ειδικών σκοπών. Ως κοινωνικός φορέας, η Εκκλησία υπάγεται στην εξουσία του Κράτους και ως εκ τούτου στο πολιτειακό δίκαιο. Η Πολιτεία απονέμει την νομική προσωπικότητα στα όργανά της (Ι.Σ.Ι., Δ.Ι.Σ., Μητροπόλεις κ.α.), με αποτέλεσμα η ίδια να ασκεί και την ύπατη εποπτεία.

Τα κοινωνικά ενδιαφέροντα της Εκκλησίας, τα οποία προϋποθέτουν την νομική προσωπικότητα, αφορούν σε ορισμένες μόνο πτυχές της δραστηριότητάς της. Αυτές οι πτυχές έχουν ως αντικείμενο τις διοικητικές συμβάσεις, που συνάπτουν τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα (εφόσον ισχύουν όλες οι προϋποθέσεις) και τις πράξεις των οργάνων τους, που έχουν το χαρακτήρα διοικητικών πράξεων.

Κατά μια άποψη, ο χαρακτηρισμός των οργάνων της Εκκλησίας ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη προστασία τους. Από την άλλη πλευρά, όμως, η ενδεχόμενη αυτονόμηση της Εκκλησίας και η απαλλαγή της από την κρατική εποπτεία θα προκαλούσε τον κίνδυνο να αυξηθεί ακόμη περισσότερο η επιρροή της στα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα, γεγονός που αντιβαίνει και στην αποστολή της.

Συμπερασματικά γίνεται αντιληπτή η τελική υπεροχή του Κράτους στον κοινωνικό τομέα. Ταυτόχρονα, όμως, είναι αδιαμφισβήτητη η θεσμική ανεξαρτησία της Εκκλησίας, ως φορέας πνευματικής εξουσίας και όσον αφορά τις εσωτερικές της υποθέσεις.

V. Αρχή του αμοιβαίου σεβασμού.

Για να ευοδώσουν οι εν λόγω αρχές, πρέπει να εφαρμοστούν μέσα σε ένα κλίμα αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ της Πολιτείας και της Εκκλησίας. Είναι απαραίτητο και τα δύο μέρη να κατανοήσουν τη φύση και τον σκοπό αλλήλων και εν συνεχεία να τα σεβαστούν.

Η Εκκλησία προϋπήρχε του Ελληνικού Κράτους. Μάλιστα συνέβαλε σημαντικά στην επιβίωση του Ελληνισμού και των παραδόσεών του. Η Πολιτεία οφείλει να το αναγνωρίζει και να σέβεται το θρησκευτικό συναίσθημα, το οποίο εμπνυχώνει το λαό, ιδίως στην αντιμετώπιση εξαιρετικά δύσκολων καταστάσεων.

Ο προκείμενος σεβασμός δεν θα σήμαινε τίποτα, χωρίς τον ταυτόχρονο σεβασμό της Εκκλησίας ως οργανισμού καθώς και του έργου της. Από αυτή την σκοπιά η Πολιτεία δεν επιτρέπεται να εμποδίζει το έργο της Εκκλησίας, αλλά ούτε και να παρακωλύει με οποιονδήποτε τρόπο τα θρησκευτικά καθήκοντα των μελών της. Αντίθετα πρέπει να προσφέρει θετική υποστήριξη στην Εκκλησία.

Από την πλευρά της η Εκκλησία πρέπει να σέβεται την αποστολή της Πολιτείας και τη λαϊκή κυριαρχία. Κατά συνέπεια δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιεί τη σχέση της με το Κράτος, ώστε να επιβάλει αναγκαστικά τις απόψεις της. Τούτο, εξάλλου, αντιστρατεύεται τη διδασκαλία της.

Συν τοις άλλοις, επιβάλλεται να αναγνωρίζει και να σέβεται τη θρησκευτική ουδετερότητα της Πολιτείας, η οποία προκύπτει από την αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας. Άλλωστε η συγκεκριμένη αρχή και ειδικότερα η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης αναλογικά ευνοεί περισσότερο τη θέση της Εκκλησίας παρά αυτή της Πολιτείας, στην οποία ενδεχομένως δημιουργεί επιπλέον υποχρεώσεις.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΟ

Στην αρχαία Ελλάδα «εκκλησία» σήμαινε το σύνολο των πολιτών (βλ. Εκκλησία του Δήμου), ενώ πολύ αργότερα, κατά τους χριστιανικούς χρόνους, απέκτησε τη σημερινή της σημασία, δηλαδή το σύνολο των πιστών. Η ελληνορθόδοξη Εκκλησία, όπως έχει ήδη αναπτυχθεί παραπάνω, έπαιξε μεγάλο ρόλο στην ιστορία του ελληνισμού και ως εκ τούτου κατέχει σημαντική θέση στο ελληνικό Κράτος. Επιπλέον, λόγω της αριθμητικής της υπεροχής, χαρακτηρίζεται επικρατούσα. Παρόλ' αυτά είναι ο χαρακτήρας της τέτοιος-ως θεσμός της ελληνικής κοινωνίας- που την ωθεί να ενδιαφέρεται κατ' αρχήν για την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της χώρας.

Αντίστοιχα στην ελληνική επικράτεια έχει καθιερωθεί ελληνορθόδοξη παράδοση. Το ελληνικό Κράτος διακατέχεται από μια έντονη υπερευαισθησία ως προς την Εκκλησία της Ελλάδος. Βέβαια, τούτο δεν σημαίνει, η στάση του απέναντι στις λοιπές θρησκευτικές κοινότητες της ελληνικής επικράτειας δεν είναι δίκαιη. Αντίθετα μέσα από την πορεία της ιστορίας και ειδικότερα ανατρέχοντας στα νεώτερα Συντάγματα, διαπιστώνουμε, ότι διασφαλίζεται ολοένα και μεγαλύτερη προστασία προς όλες τις θρησκείες. Είναι δύσκολο, όμως, να αποβληθεί μια νοοτροπία, που επικρατεί επί αιώνες.

Ομολογουμένως, λοιπόν, ακόμη και στη σύγχρονη πραγματικότητα, όπου κυριαρχεί κλίμα φιλελευθεροποίησης των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας, παρουσιάζονται ακλόνητες οι βάσεις, πάνω στις οποίες στηρίζονται (οι προκείμενες σχέσεις). Οι συνέπειες της παρούσας κατάστασης αναλύονται σε μια σειρά από επεμβάσεις από αμφότερες τις πλευρές. Επομένως, αποδεικνύεται πως, συν τοις άλλοις πρόκειται για ένα σύστημα παρεμβατικό.

A. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

I. Ο Κ.Χ. ΚΑΙ ΟΙ ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ. Αρχικά, όπως έχει επανειλημμένως αναφερθεί πιο πάνω, ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος, δηλαδή ο Ν.590/1977, αποτελεί νόμο του Κράτους, και ψηφίζεται από την ολομέλεια της Βουλής. Ζήτημα, όμως, δημιουργείται σχετικά με τη δυνατότητα της Πολιτείας να

τροποποιεί τον Πατριαρχικό Τόμο του 1850 και τους ιερούς και αποστολικούς κανόνες. Αν και έχει υποστηριχθεί, ότι θα έπρεπε να επιβάλλεται η σύμφωνη με το αρ.13Σ. (και όχι με το αρ.3Σ), κατοχύρωση όλων των ιερών κανόνων, η νομολογία του ΣτΕ ξεχώρισε τους μη δογματικούς από αυτούς και τους και τους διέκρινε σε θεμελειώδεις και μη θεμελειώδεις. Κατά συνέπεια η Πολιτεία μπορεί να τροποποιεί τους μη θεμελειώδεις διοικητικούς (δηλ.μη δογματικούς) κανόνες, γεγονός που αντιστρατεύεται η θεολογική επιστήμη.

II. Ο ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. Οι εκπρόσωποι της Εκκλησίας και συγκεκριμένα ο Αρχιεπίσκοπος και οι Μητροπολίτες εκλέγονται μεν από τα όργανά της (εν ταύτη περίπτωση η Ι.Σ.Ι.), αλλά στο αξίωμά τους διορίζονται με προεδρικό διάταγμα-ήτοι πράξη της Πολιτείας (αρ.15 παρ.6 Ν.590/1977 για την περίπτωση του Αρχιεπισκόπου και αρ.26 παρ.1 Ν.590/1977 για την περίπτωση του Μητροπολίτη). Επιπλέον, ενώ στις συνεδριάσεις των εκκλησιαστικών οργάνων απαγορεύεται η συμμετοχή λαϊκών (δηλαδή μη κληρικών), στη διαδικασία εκλογής των εν λόγω εκπροσώπων, κλητεύεται και παρίσταται ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (αρ.13 παρ.1 Ν.590/1977). Ο τελευταίος είναι επιφορτισμένος να επιλύει τις διενέξεις που αναφύονται κατά την ανωτέρω διαδικασία. Εν τέλει ενώπιον του ίδιου Υπουργού δίνεται και ο όρκος, πριν από την ενθρόνηση του εκάστοτε εκλεγέντος.

III. ΤΑ ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. α) Τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα. Τα εκκλησιαστικά όργανα (Ι.Σ.Ι., Δ.Ι.Σ., Συνοδικές Επιτροπές), τα οποία είναι πάντοτε συλλογικά, έχουν την οργάνωση και τη λειτουργία των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. Τούτο έχει ως επακόλουθο, να υπόκεινται στην εποπτεία του Κράτους, που ασκείται κατ'αρχήν από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Η εποπτεία αυτή παίρνει άλλοτε τη μορφή της σύμπραξης της Πολιτείας για την τελείωση μιας πράξης εκκλησιαστικής αρχής στα πλαίσια μιας σύνθετης διοικητικής ενέργειας και άλλοτε τη μορφή παροχής εγκρίσεως, για να γίνει εκτελεστή η πράξη του εκκλησιαστικού οργάνου.

Παράλληλη συνέπεια του χαρακτηρισμού των εκκλησιαστικών οργάνων ως ν.π.δ.δ. και της δυνατότητας αυτών να παράγουν διοικητικές πράξεις, είναι ο ακυρωτικός έλεγχος κατ'αρχήν από μέρος του ΣτΕ (αρ.95Σ.) και κατ'εξάιρεση από τα διοικητικά εφετεία (αρ.1.Ν 702/1977). Προϋπόθεση γι' αυτό συνιστά η εκτελεστότητα της πράξης και η αναφορά της σε θέματα διοικητικού και όχι θρησκευτικού ή καθαρά πνευματικού περιεχομένου.

Τέλος, αξιωσημείωτη είναι η εκ του νόμου συμμετοχή κρατικών λειτουργών σε πολλά εκκλησιαστικά όργανα, όπως λ.χ. η συμμετοχή δικαστικού λειτουργού στα Μητροπολιτικά Συμβούλια, βάσει του αρ.35 παρ.1 Κ.Χ.

β) Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Η εκκλησιαστική δικαιοσύνη απαρτίζεται από εκκλησιαστικά δικαστήρια, τα οποία διέπονται από τον Ν.5383/1932. Παρόλ' αυτά η νομολογία του ΣτΕ τα αντιμετωπίζει ως οινωεί πειθαρχικά συμβούλια, με συνέπεια να επιβάλλεται σε αυτά, τουλάχιστον ως προς τη σύνθεσή τους, η τήρηση της διαδικασίας και των αρχών του διοικητικού δικαίου. Οι αποφάσεις τους, λοιπόν, όπως όλες οι αποφάσεις των πειθαρχικών συμβουλίων εκλαμβάνονται ως εκτελεστές διοικητικές πράξεις, οι οποίες υπάγονται στον ακυρωτικό έλεγχο του ΣτΕ. Εξάιρεση αποτελούν (όπως και παραπάνω) οι αποφάσεις των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, που έχουν αμιγώς πνευματικό χαρακτήρα και για τις οποίες δεν επιλαμβάνεται το ΣτΕ.

IV. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑ ΚΛΗΡΙΚΩΝ. Η Εκκλησιαστική περιουσία, η οποία αναλύεται σε ένα μεγάλο μέρος ακίνητης, αλλά και κινητής ιδιοκτησίας, προήλθε κυρίως από δωρεές πιστών. Ο μεγάλος όγκος της

και η διατήρησή της, όμως οφείλονται στη συνετή και χρηστή διοίκηση, αλλά και στις φοροαπαλλαγές από πλευράς του Κράτους.

Η Πολιτεία πολλές φορές «επιβουλεύτηκε» την περιουσία της Εκκλησίας, αλλά και η Εκκλησία παραχώρησε οικειοθελώς εκτάσεις γης στην Πολιτεία με «αντάλλαγμα» τη μισθοδοσία μοναχών και κληρικών καθώς και την ανέγερση εκκλησιαστικών σχολείων. Τούτο αποτέλεσε την αφορμή για να δημιουργηθεί ένας φαύλος κύκλος, οι συνέπειες του οποίου εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα.

Αρχικά θεσμοθετήθηκε ο Ν.4684/1930, με τον οποίο ιδρύθηκε ο Ο.Δ.Ε.Π.

(Οργανισμός Διοίκησης της Εκκλησιαστικής Περιουσίας). Η εκκλησιαστική περιουσία διαιρέθηκε στα δύο: τη διατηρητέα, την οποία διαχειρίζονταν οι μονές και την εκποιετέα, που διαχειριζόταν και εκποιούσε ο Ο.Δ.Ε.Π. Τα έσοδα από τη ρευστοποίηση της εκποιετέας περιουσίας χρησιμοποιούνταν για τη μισθοδοσία των κληρικών και για την ενίσχυση του έργου της Εκκλησίας, ενώ επειδή επρόκειτο για μεγάλα ποσά, ένα ποσοστό κατακρατείτο για τις υπηρεσίες του Ο.Δ.Ε.Π.

Το κοινωνικοπολιτικό, όμως, προσκήνιο (και παρασκήνιο) άλλαξε και εκδόθηκε νέος νόμος σχετικά με την εκκλησιαστική περιουσία, ο Ν.1700/1987. Σύμφωνα με αυτόν, περιέρχεται όλη η εκκλησιαστική περιουσία στον Ο.Δ.Ε.Π., διατηρητέα και εκποιετέα. Ο Ο.Δ.Ε.Π. υπό αυτές τις συνθήκες έχει την υποχρέωση να παραχωρήσει τη χρήση της ακίνητης περιουσίας σε αγρότες-μέλη γεωργικών ή κτηνοτροφικών συνεταιρισμών, ενώ ως προς τις Μονές, προβλέπεται ποσοστό 5% του αντίστοιχου ακαθάριστου εισοδήματος από κάθε συγκεκριμένο ακίνητο (αρ.2 Ν.1700/1987). Την υποχρέωση αυτή πρέπει να την εκπληρώσει ο Ο.Δ.Ε.Π. εντός εξαμήνης προθεσμίας, ειδάλως θεσπίζεται τεκμήριο κυριότητας υπέρ του Δημοσίου.

Πριν, όμως, προλάβει να ισχύσει το τελευταίο καθεστώς, η κατάσταση άλλαξε ξανά. Υπό τις πιέσεις της Εκκλησίας υπεγράφη στις 11-5-1988 Σύμβαση παραχώρησης στο Δημόσιο της δασικής και της αγρολιβαδικής περιουσίας 149 Μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία κυρώθηκε με το Ν.1811/1988. Από την παραχώρηση αυτή εξαιρούνται: α) εκτάσεις σε ακτίνα 200μ. γύρω από τη Μονή, β) το 10% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, γ) το 10% των δασολιβαδικών εκτάσεων και δ) τέσσερα στρέμματα γύρω από τα μετώγια και το ναό κάθε Μονής. «Αντίτιμο» αυτή της παραχώρησης είναι η κατάργηση του Ο.Δ.Ε.Π., έτσι ώστε η περιουσία τηνοποία κατείχε να περιέλθει αυτοδικαίως στην Εκκλησία της Ελλάδας.

Η περιουσία, που αντιστοιχεί στις λοιπές Μονές, οι οποίες δεν συμμετείχαν στην ανωτέρω σύμβαση, εάν μεν ανήκε στη διατηρητέα περιουσία επανέρχεται στη Μονή, εάν όμως, ανήκε στην εκποιετέα, περιέρχεται στην Εκκλησία της Ελλάδος μετά την κατάργηση του Ο.Δ.Ε.Π. Μάλιστα γι' αυτό το σκοπό με τον Κανον.100/1998, συστάθηκε νέο εκκλησιαστικό όργανο (Ε.Κ.Υ.Ο. δηλαδή Εκκλησιαστική Κεντρική Υπηρεσία Οικονομικών) με αρμοδιότητα να διαχειρίζεται την περιουσία, που ανήκε στον καταργηθέντα Ο.Δ.Ε.Π., αλλά και την εκποιετέα μοναστηριακή περιουσία.

Επομένως σήμερα το καθεστώς, που διέπει τη μοναστηριακή περιουσία είναι διττό.

Όσον αφορά στις Μονές, που συμβλήθηκαν με την Πολιτεία εφαρμόζεται ο Ν.1811/1988 και ως προς τις υπόλοιπες Μονές (με ρητή διάταξη του Ν.1811/1988),εξακολουθεί να ισχύει ο Ν.1700/1987.

Το Κράτος έχει την υποχρέωση να συντζιοδοτεί τους κληρικούς, στους οποίους αναλογεί η σύνταξη του Ο.Γ.Α, ενώ ως προς την ιατροφαρμακευτική τους κάλυψη έχει συνάψει σύμβαση με γνωστή ιδιωτική ασφαλιστική εταιρία. Παράλληλα ο φόρος (25%-35%) επί των ακαθαρίστων εισοδημάτων των ναών, που είχε τεθεί για τον πιο πάνω σκοπό, καταργήθηκε.

Εν κατακλείδι διαπιστώνουμε, ότι ενώ όλες οι θρησκείες στο εξωτερικό και στην Ελλάδα είναι οικονομικά ανεξάρτητες, η Εκκλησία της Ελλάδος, εξαιτίας διαφόρων

κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων κατέληξε να κατευθύνεται από τις ενέργειες της Πολιτείας.

V. ΝΑΟΔΟΜΙΑ. Η ελευθερία της λατρείας εξειδικεύεται στην ελευθερία να ασκεί κάποιος τα λατρευτικά του καθήκοντα, ατομικώς ή ομαδικώς, ιδιωτικώς ή δημοσίως σε ειδικούς χώρους αφιερωμένους στη λατρεία, η ονομασία των οποίων διαφέρει κατά θρησκευτική κοινότητα (ναοί, ευκτήριοι οίκοι, συναγωγές, τεμένη). Η επέμβαση της Πολιτείας σε αυτόν τον τομέα καθιερώνεται με το αρ.1 του Α.Ν.1363/1938 (όπως τροποποιήθηκε με τον Α.Ν.1672/1939).

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον εν λόγω νόμο για την ανέγερση και λειτουργία ναού οπουδήποτε δόγματος απαιτείται άδεια της οικείας αναγνωρισμένης Θρησκευτικής Αρχής και του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Οι προϋποθέσεις για την έκδοση της άδειας προέρχονται από περίοδο δικτατορίας. Παρόλ' αυτά υποστηρίζεται, ότι αυτό δεν έχει τόση σημασία, όση το να εναρμονίζονται με το πνεύμα της εποχής.

Η νεώτερη νομολογία, πάντως, χωρίς να αναιρεί τα παραπάνω, μαναθέτει στις υπηρεσίες του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε., τα καθήκοντα, που είχε στη διαδικασία έκδοσης της άδειας, ο καταργηθείς με τον Ν.1811/1988 Ο.Δ.Ε.Π. .

B. ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

I. Αρμοδιότητες οικογενειακού δικαίου. Αξιοσημείωτη είναι η ανάμιξη της Εκκλησίας στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου. Ειδικότερα η Α.Κ.1367 και το αρ 49 του Ν.590/1977 (δηλαδή του Κ.Χ. της Ελλάδος), αναθέτουν την ιερολογία του γάμου στους θρησκευτικούς λειτουργούς. Παλαιότερα και όπως ορίζει το αρ.49 του Κ.Χ., στους θρησκευτικούς λειτουργούς ανήκε και η αρμοδιότητα της πνευματικής διάλυσης του γάμου – με άλλα λόγια αυτό αποτελούσε προϋπόθεση της έκδοσης διαζυγίου. Νεώτερη, πάντως, διάταξη και παρά τις αντιδράσεις της Εκκλησίας, καθιστά ισόκυρους, τον θρησκευτικό και τον πολιτικό γάμο. Επίσης ενδιαφέρουσα είναι η διάταξη του αρ.2 του Κ.Χ. , που καθιερώνει τη συνεργασία της Εκκλησίας με την Πολιτεία σε θέματα γάμου, οικογένειας, στράτευσης κ.τ.λ.

II. Ονοματοδοσία τέκνου. Έχει καθιερωθεί παραδοσιακά να συμπίπτει χρονικά η ονοματοδοσία (δηλαδή η δόση του «μικρού» ή αλλιώς «βαπτιστικού» ονόματος) με το μυστήριο της βάπτισης, με το οποίο εισχωρεί κάποιος στην Εκκλησία. Οι δύο παραπάνω πράξεις είναι τελείως διαφορετικές και δεν σχετίζονται. Οι γονείς μπορούν να απέχουν από το μυστήριο της βάπτισης. Δικαιούνται να επιλέξουν οι ίδιοι τη χρονική στιγμή της ονοματοδοσίας του παιδιού, η οποία συνιστά δικαιοπραξία με έννομες συνέπειες, δηλώνοντας το όνομά του στο ληξίαρχο . Το ίδιο θα έπρεπε να ισχύει και στην περίπτωση της βάπτισης, δηλαδή να υπάρχει δυνατότητα χρονικής επιλογής. Έχει, όμως, καθιερωθεί ο νηπιοβαπτισμός, ο οποίος προϋποθέτει με αυτόν τον τρόπο την παρουσία του αναδόχου (νονού), που θα εγγυηθεί για την πίστη του παιδιού.

III. Θρησκευτική κήδευση. Η Καθολική Εκκλησία με τον τελευταίο κώδικα πήρε νέα θέση επί του θέματος της καύσης των νεκρών: υποστηρίζει τον ενταφιασμό, αλλά δεν απαγορεύει την καύση. Παρόλ' αυτά η Ορθόδοξη Εκκλησία υποστηρίζει αποκλειστικά τον ενταφιασμό και η αντιδράσεις της για την καύση αποτρέπει την εισαγωγή άλλου τρόπου αποχαιρετισμού των νεκρών.

IV. Διδασκαλία Θρησκευτικών. «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική, φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε

ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες» (αρ. 16 παρ.2Σ.). Αποστολή και σκοπό του, θεωρεί το Κράτος ανάμεσα σε άλλα και την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης, σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του αρ. 16Σ. Η διάταξη αυτή ενισχύεται ή αλλιώς εξειδικεύεται με τον Ν.1566/1985. Είναι φανερή, λοιπόν, η υποχώρηση της θρησκευτικής ουδετερότητας της Πολιτείας σε αυτό τον τομέα, ενώ, όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, ορθός είναι ο θρησκευτικός αποχρωματισμός της. Υποστηρίζεται μάλιστα, «ότι η συνταγματική πρόβλεψη για ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης αντιφάσκει προς την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης , που θεσπίζεται στο αρ.13 παρ.1 Σ .

Επίσης, η παλαιότερη νομολογία του ΣτΕ έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας και την αρχή της ισότητας στο μέρος εκείνο, κατά το οποίο επιφύλασσε τις θέσεις των λειτουργών της στοιχειώδους εκπαίδευσης για ορθόδοξους χριστιανούς. Τούτο συνέβαινε επειδή στα σχολεία διδάσκεται το μάθημα των θρησκευτικών κατά το ορθόδοξο δόγμα . Εν τούτοις σήμερα, η παραπάνω ρύθμιση δεν ισχύει (βλ. διατάξεις αρ.13 παρ.1, αρ.5 παρ.4 , αρ.4 εδ.1Σ), με μόνη εξαίρεση τα μονοπρόσωπα σχολεία.

V. Ποινική προστασία της θρησκευτικότητας. Προνομιακή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η ποινική προστασία της θρησκευτικότητας, εφόσον λάβουμε υπόψη συγκεκριμένες διατάξεις του ποινικού κώδικα. Ειδικότερα , σύμφωνα με το αρ. 158Π.Κ. τιμωρητέα είναι η δημόσια και κακόβουλη εξύβριση του Θεού. Επιπλέον , επίταση της ευθύνης και χαρακτηρισμό της πράξης ως διακεκριμένης , δημιουργεί η παράγραφος 1 εδ.α΄ του αρ.374Π.Κ, που αναφέρεται στην κλοπή πράγματος, αφιερωμένου στη θρησκεία ή από τόπο προορισμένο για θρησκευτική λατρεία .

VI. Θρήσκευμα-ταυτότητα. Ζήτημα δημιουργήθηκε πρόσφατα με ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (B3-0061/1993), το οποίο όπως και το αρ.20 του Ν.Δ.127/1969 , καθιερώνει την υποχρεωτική αναγραφή του θρησκειώματος στα δελτία ταυτότητας. Κύμα αντιδράσεων προκλήθηκε από αυτή τη ρύθμιση και δημιουργήθηκε ακόμη ένας λόγος διένεξης μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας. Το κλίμα καταστάλαξε μετά την αναβολή της ρύθμισης για το μέλλον.

VII.Ιδιαίτερη νομική μεταχείριση μοναχών και κληρικών. Η ιδιαίτερη νομική μεταχείριση των μοναχών και κληρικών δικαιολογείται από το γεγονός, ότι οι προαναφερόμενοι αποτελούν ένα ιδιόμορφο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας. Η προνομιακή αυτή ρύθμιση, δεν αντίκειται στην αρχή της ισότητας (που θεμελιώνεται στο αρ.4 Σ) , η οποία εφαρμόζεται μεταξύ ομοίων. Σε ανόμοιες περιπτώσεις, όχι μόνο επιτρέπεται, αλλά πολλές φορές επιβάλλεται διαφορετική αντιμετώπιση.

Η ιδιαίτερη μεταχείριση μοναχών και κληρικών συναντάται σε όλους σχεδόν τους τομείς του δικαίου. Αναλυτικότερα: α) Στον τομέα του αστικού δικαίου ρυθμίζονται διαφορετικά ο γάμος , το διαζύγιο και η κληρονομική διαδοχή τους, β) στον τομέα του εμπορικού δικαίου, αναφέρονται συγκεκριμένα επαγγέλματα τα οποία επιτρέπεται ή όχι να ασκούν, γ) στο ποινικό δίκαιο καθιερώνεται ρύθμιση για τα ιδιαίτερα εγκλήματα (delicta propria) , δ) το δικονομικό δίκαιο θεσπίζει ιδιαίτερες ρυθμίσεις σχετικά με τη μαρτυρία, ε) στο φορολογικό δίκαιο προβλέπονται φορολογικές απαλλαγές ως προς τα τυχηρά (π.χ. τρισάγια, αγιασμοί κ.τ.λ.) , στ) όσον αφορά στο στρατιωτικό δίκαιο , όπως έχει ήδη αναφερθεί , κληρικοί και μοναχοί απαλλάσσονται από τη στρατιωτική θητεία.

2. ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Η ιδιαίτερη ιστορική εξέλιξη του Ελληνισμού, συνιστά την αιτία για τη διαμόρφωση μιας πρωτοφανούς στον κόσμο κατάστασης στο πεδίο σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας. Η Ελληνική Επικράτεια και η Εκκλησία της Ελλάδος δεν ταυτίζονται. Υπάρχουν τέσσερα διαφορετικά εκκλησιαστικά καθεστώτα , τα οποία εφαρμόζονται στον Ελλαδικό χώρο. Τα καθεστώτα αυτά αναλύονται σε :

α) Η Εκκλησία της Ελλάδος , η οποία περιλαμβάνει την Αυτοκέφαλη Εκκλησία (που ανακηρύχθηκε για πρώτη φορά το 1850) και τις Μητροπόλεις των Νέων Χωρών ή αλλιώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το εφαρμοζόμενο σε αυτές σύστημα έχει αναλυθεί στην παρούσα εργασία.

β) Η Εκκλησία της Κρήτης , η οποία είναι ημιαυτόνομη, δηλαδή αυτοδιοικούμενη σε περιορισμένο βαθμό. Το καθεστώς της διέπεται από τον Ν.4149/1961, ο οποίος συνιστά τον ιδιαίτερο της Καταστατικό Χάρτη. Ιδρύθηκε στις 14/10/1900 με Σύμβαση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και διοικείται από δική της Σύνοδο.

γ) Το Άγιον Όρος (Χερσόνησος του Άθως) . Το συγκεκριμένο καθεστώς, αναλύεται διεξοδικά στο αρ.105Σ. Σύμφωνα με αυτό, το Άγιον Όρος αποτελεί αυτοδιοίκητο τμήμα του ελληνικού Κράτους, ενώ πνευματικός υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Όλη η έκτασή του είναι κατανεμειμένη σε είκοσι Μονές , που είναι κυρίαρχες (κάθεμια από αυτές αποτελεί ξεχωριστό νομικό πρόσωπο) και από τις οποίες διοικείται.

δ) Εκκλησιαστικές επαρχίες Δωδεκανήσου. Τα Δωδεκάνησα, προσαρτήθηκαν στο ελληνικό Κράτος το 1947, δυνάμει της συνθήκης που υπογράφηκε στο Παρίσι το 1947 (10 Φεβρουαρίου) και κυρώθηκε με το Ν.Δ. 423/1947. Το καθεστώς των Δωδεκανήσων επεκτείνεται στις τέσσερις Μητροπόλεις: 1.Ρόδου, 2. Κώ, 3. Λέρου, Καλύμνου και Αστυπάλαιας,4. Καρπάθου, Κάσου και στην Εξαρχεία της Πάτμου. Οι προαναφερόμενες υπάγονται απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, με συνέπεια οι Μητροπολίτες τους να εκλέγονται από αυτό. Οι εν λόγω Μητροπολίτες, όμως, δεν μετέχουν στην Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά ούτε και στην Ι.Σ.Ι. της Εκκλησίας της Ελλάδος.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Εκκλησία , ως κοινωνικός θεσμός , επηρεάζεται άμεσα από τις συνθήκες, που επικρατούν στην εκάστοτε κοινωνία, όπου αναπτύσσεται. Αυτό αποτελεί και τον λόγο, που εκτός από χρονική, τελεί και σε τοπική αναλογία η διαμόρφωση διαφορετικών συστημάτων που διέπουν τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας. Σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση των σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας στην Ελλάδα, άσκησε η μακρά και ευματάβλητη πορεία της ιστορίας της. Καθ' όλη τη διάρκεια της πορείας αυτής , μεγάλο ρόλο διαδραμάτισε η χριστιανορθόδοξη θρησκεία την οποία ανέκαθεν ενστερνιζόταν η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού.

Στην Ελλάδα , ισχύει ένα ιδιόμορφο σύστημα, το οποίο δεν επεκτείνεται σε όλη την επικράτειά της και δημιουργεί κατ'αυτόν τον τρόπο έρεισμα συχνών αντιπαραθέσεων μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας. Το σύστημα αυτό, που εντάσσεται στην κατηγορία

ενώσεως και καλείται σύστημα της νομο κρατούσης Πολιτείας, έχει τη σημασία της επικράτησης της Πολιτείας επί της Εκκλησίας, δυνάμει των νόμων.

Σε αντίθεση με το στενό σύνδεσμο που χαρακτηρίζει τα συστήματα ενώσεως, στη σύγχρονη πραγματικότητα αναφέρονται τάσεις φιλελευθεροποίησης των σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας. Παρά ,λοιπόν, τις αλληλεπεμβάσεις αμφοτέρων των μερών, η παρούσα κατάσταση εναρμονίζεται καλύτερα με τις διατάξεις του Συντάγματος και το δημοκρατικό πνεύμα.